

ACADEMIA ROMÂNĂ

CAROL AL XII^{-LEA}, PETRU CEL MARE

ȘI ȚERILE NOASTRE

(1709 — 1714)

DE

N. IORGA

MEMBRU AL ACADEMIEI ROMÂNE

CU 4 STAMPE.

EXTRAS DIN:

ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE

Seria II. — Tom. XXXIII.

MEMORIILE SECȚIUNII ISTORICE

BUCUREȘTI

Institutul de Arte Grafice «CAROL GÖBL» S-sor Ioan St. Rasidescu

16, STRADA DOAMNEI, 16

1910.

27.988

Prețul 1 leu.

Analele Societății Academice Române. — Seria I :

Tom. I—XI. — Sesiunile anilor 1867—1878.

Analele Academiei Române. — Seria II :

	L. B.
Tom. I—X. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1879—1888.	
Indice alfabetic al volumelor din <i>Anale</i> pentru 1878—1888	2.—
Tom. XI—XX. — Desbaterile și memoriile Academiei în 1888—1898.	
Indice alfabetic al volumelor din <i>Anale</i> pentru 1888—1898	2.—
Tom. XX. — Desbaterile Academiei în 1898—99	5.—
» XXII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	6.—
» XXII.—Desbaterile Academiei în 1899—1900	6.—
» XXII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	3.—
» XXIII.—Desbaterile Academiei în 1900—1901.	5.—
» XXIII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	4.—
» XXIV.—Desbaterile Academiei în 1901—2.	6.—
» XXIV.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	3.—
Două acte oficiale necunoscute de pe timpul Impăratului Bizantin Isaac II Angel, privitoare la Românii din Peninsula Balcanică spre finele secolului XII. de <i>C. Erbiceanu</i>	—,40
Teoria probei (în știința modernă), de <i>Petre Popescu</i>	—,50
Priviri istorice și literare asupra epocii fanariotice, de <i>C. Erbi- ceanu</i>	—,40
Din luptele pentru neam: Răsturnarea lui Vasile Lupu. Studiu is- toric, de <i>I. Tanoviceanu</i>	—,30
«China supusă», manuscript grecesc cu acest titlu. Descriere și ex- tracte, de <i>C. Erbiceanu</i>	—,20
Luteranismul, calvinismul și introducerea limbii române în bise- ricile din Ardeal, de <i>Dr. At. M. Marienescu</i>	—,30
Originea Voevodatului la Români, de <i>Ioan Bogdan</i>	—,20
România sub raportul moral, de <i>I. Tanoviceanu</i>	—,80
» XXV.—Desbaterile Academiei în 1902—3.	5,50
» XXVI.—Desbaterile Academiei în 1903—4.	5.—
» XXVI.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	5.—
Regele Carol I și Instrucțiunea publică. Cuvântare de Zece Maiu 1903, de <i>D. A. Sturdza</i>	—,20
Despre Cnejii Români, de <i>I. Bogdan</i>	—,40
Din viața romană: Podoabele, toaleta și petrecerile unei elegante, de <i>Ion Kalinderu</i>	—,50
Unhrisov al lui Mircea cel Bătrân din 10 Iunie 1415, de <i>Ioan Bogdan</i>	—,20
Ilirii, Macedo-Românii și Albanezii. Disertațiune istorică, de <i>Dr. Atanasie M. Marienescu</i>	—,60
Episcopia Strehaiei în anii 1673—1688. Notă istorică, de <i>I. Bianu</i>	—,20
Nicopole 1396—1877—1902. — Cuvântare rostită de CAROL I, Regele României.	
Din viața romană: Societatea înaltă pe vremea lui Pliniu cel tânăr, de <i>Ion Kalinderu</i>	1.—
Biserica și podul din Borzești, precum și o ochire relativă la bi- sericile zidite de Ștefan cel Mare, de <i>Dr. C. I. Istrati</i>	2.—
» XXVII.—Desbaterile Academiei în 1904—5.	8.—
» XXVII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	4.—
Ștefan cel Mare, Mihaiu Viteazul și Mitropolia Ardealului, de <i>N. Iorga</i>	—,40
Românii din Bosnia și Herțegovina în trecut și în prezent, de <i>Isidor Ieșan</i>	—,30
Câtevâ manuscrite și documente din țară și din străinătate re- lative la istoria Românilor, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Vieța lui Alexandru Vodă Callimachi, Domn al Moldovei, cu prile- jul descoperirii testamentului său, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Indreptări și întregiri la istoria Românilor după acte descoperite în arhivele săsești. I. Brașovul, de <i>N. Iorga</i>	—,50
Bărbații culti greci și români și profesorii din Academile de Iași și București din epoca zisă fanariotă (1650—1821), de <i>C. Erbiceanu</i>	—,50
Nichifor dascălul, exarh patriarhal, și legăturile lui cu țerile noastre (1580—1599), de <i>N. Iorga</i>	—,20
Datele cronicelor moldovenesti asupra anilor de domnie ai lui Ale- xandru cel Bun, de <i>Dimitre Onciul</i>	—,30
Contribuțiuni la biografiile unora din cronicarii moldoveni, de <i>I. Tanoviceanu</i> . (Cu 1 tabelă.)	—,30
Despre Ungurii și Episcopiiile catolice din Moldova, de <i>Radu Rosetti</i>	—,80
Vieța și Domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, Domn al Țerii-Ro- mânești (1849—1856). Memoriul I, de <i>N. Iorga</i>	—,30
» XXVIII.—Desbaterile Academiei în 1905—6.	5.—
» XXVIII.— <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	6.—
Vieța și Domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei, Domn al Țerii-Ro- mânești (1849—1856). Memoriul II, de <i>N. Iorga</i>	1,60

CAROL AL XII-LEA, PETRU CEL MARE

ȘI

ȚERILE NOASTRE

(1709—1714)

DE

N. IORGA

Membru al Academiei Române.

Ședința dela 1 Octomvrie 1910.

I.

Fuga la Bender a lui Carol al XII-lea.

Din cronica lui Nicolae Costin, mai bine decât din orice alt izvor aflăm împrejurările în cari «leul nebiruit» al Suediei ajunse a căută un adăpost pe pământ turcesc în cuprinsul Moldovei. Istoricii moldovean e prea puțin aplecat să prețuească în oaspetele costisitor și aducător de primejdii al țerii sale altceva decât vitejia, care-i puneă toată lumea la picioare. Deci el va spune cum Mazeppa, Hatmanul căzăcesc, după multe slujbe și hotărâtoare jurăminte făcute Țarului, pe care Costin îl numește înainte de o recunoaștere smulsă cu greu Turcilor «Impăratul» Petru, l-a trădat: întâiu «s'au îngărăsat și s'au îmbuibat cu sfetnicii lui, cu polcovnicii», și apoi «s'au viclenit de către stăpânul său», făcând o faptă care-l pune alături cu Iuda vânzătorul. Dacă gândul lui de a face ca Regele Suediei, după iernatecul în Ucraina, să iasă puternic asupra zisului «Impărat» și să-l bată cu totul, s'ar fi îndeplinit, eră «să se stingă de tot cornul creștinătății». Dar Dumnezeu n'a voit, ci i-a gătit osânda.

Cu bucurie se povestește cum Mencicov a pătruns în țara trădătorului, cum a luat reședința lui, Baturina, și «pre nimene n'au cruțat, ce, până în copiii de față, tot supt sabie au pus, de cură sângele pre ulițe ca râurile». Pedepsă cuvenită, adauge el, «căci s'au viclenit de către stăpânul lor, Impăratul, a căruia au mâncat pânea și sarea». Trecerea lui Mazeppa la Carol al XII-lea, la «Șved», e cu atât mai vrednică de înfierare, cu cât acesta eră aliatul Turcilor, «fratele lui Moamet».

Acesta însuș e un trufaș ridicat prin mândria lui împotriva lui Dumnezeu însuș. Se «suisse sus» și aveă «laudă mare», dar, după Scriptură, eră să fie coborît ca pedeapsă «până la Iad». Ucraina e arsă toată; mulți Suedezi se află peste noapte «înghețați, țapeni, cu sinețele a mână». Foametea face jertfele ei. Löwenhaupt, care trebuia să vie în ajutor din Polonia, e biruit de Ruși, cum se vede și din proclamație, «universalul» lui Petru. Și Zaporojenii dela Praguri, cari erau să meargă asupra Azovului rusec, sunt pedepsiți îndată cu moarte și ruină.

Se ajunge la Pultava, în ziua de 27 Iunie 1709. «Muscalii» se bat «ca niște vrednici», cu «vitejie». «Neprietenul» e învins cu totul, «cu ajutoriul lui Dumnezeu». E pus pe fugă «nebiruitul Șved precum se socotiă a fi». «Socoteala și chiverniseala cea prea înțeleaptă» a Țarului, «ispitirea și bărbăția sa» smulseseră biruința.

La Nipru, unde se află noaptea (1), fugarul Rege lasă Moldoveni să-i păzească vadul (2), plin de comori innecate (3). Dela dâșii află Petru cele dintâi știri despre dușmanul răpus. Și alți Moldoveni, împreună cu destui Cazaci, întovărășiau, credincioși în fugă, pe Regele lor (4). Trecerea Bugului nu se face, la 28 dimineață, fără vamă grea — «câte 16 galbeni de om» —, bani dați în mâna Turcilor din Oceacov și a Cazacilor supuși acestora. Din urmă gonește avangarda rusească, în care se întâmpină, iarăș, și Cazaci și Moldoveni, de ai lui Chigheciu Polcovnicul, care de mai mult timp, încă din 1703, își cercă norocul sub steagurile «moschicești» (5). Moldoveni de ai lui Carol al XII-lea își află scăparea tocmai la Tătarii din Crimea (6). 3.000 de oameni pier ori

(1) La Motraye, *Voyages*, I, p. 413.

(2) N. Costin, în *Letopisițe*, II, 62.

(3) La Motraye, I, p. 413.

(4) Cf. și Neculce, p. 290, care nu arată atâta bucurie pentru «victoria» Rușilor.

(5) Hasdeu, *Archiva Istorică*, I, pp. 83—4.

(6) N. Costin, p. 68.

sunt prinși acoperind trecerea Regelui lor. Pașa de Oceacov nu îndrăznește deocamdată să primească pe acest «musafir», cu privire la care n'avea vreun firman al Împăratului său, nici să-i dea luntre pentru trecere. Se mulțumește a-i trimite cu Capugilar-Chehaia daruri de mâncare și sorbeturi răcoritoare, și apoi a-i face o vizită solemnă (1). Când el se înduplecă în sfârșit, și-l pofti chiar în cu-prinsul zidurilor, Regele învins nu putea să se creadă în siguranță, cetatea fiind în marginea, totdeauna primejduită, a Împărăției. După ce Pașa dădu de veste la Constantinopol,—unde ministrul rusesc Tolstoi arătase, după spusele unui curier, că «Șvedul» e mort ori prins,—despre faptul ciudat că vestitul erou se află pe teritoriul otoman, Carol se ridică din lagărul provizoriu dela Nipru, cu cei 1.000 de Suedezi, cu Mazeppa și Cazacii lui, cu Polonii din partidul lui Stanislas Leszczynski, Regele pus de dânsul (2), și se îndreptă la 5, petrecut de Pașa de Oceacov, spre cetatea Benderului, Tighinea noastră de pe vremuri, care fusese de curând reparată, și cu ajutorul de bani și de muncă al Moldovenilor. Pașa acestălalt îl poftise acolo printr'un Agă, care aduse și darul unui cort bogat.

Prin scrisoarea dela Oceacov, 3 Iulie, noul Alexandru cel Mare, de care se vorbiă mult în Stambul, deslușia pe Sultan că înfrângerea sa, «nenorocirea ce i s'a întâmplat», se datorește greutateilor marșului, lipsei de hrană și superiorității numerice a oștirii rusești, întreită. A trecut la Turci, «nefiind în stare, nici destul de aproape de provinciile sale, ca să poată ridica o nouă oștire, și voind să nu cadă în mâinile unui dușman barbar»; e hotărât însă a trece în Polonia, unde nu crede ca Regele August, detronat de dânsul, să-și mai poată ocupa tronul și unde are o întreagă armată, neatinsă. El înștiințează pe Sultan că Petru, călătorul de pace, e gata să-l atace, pentru care și-a înălțat cetăți la Don și Marea de Azov și a pregătit o flotă. Astfel propune a i se da un corp de cavalerie, cu care să meargă în Polonia, pentru a se lupta și mai departe împotriva «nedreptei ambiții a Țarului». În acest chip s'ar încheia o alianță firească între cele două țeri amenințate de pornirile cuceritoare ale Barbarului. Un curier, Martin Neigebaur, Livonian, duse această scrisoare și aceea către Vizir, precum și

(1) La Motraye, I, 414—5; Amira, *Storia del soggiorno di Carlo XII in Turchia, scritta dal suo primo-interprete Alessandro Amira*, București, 1905; în *Studii și documente*, IX, p. 45; Fabrice, *Anecdotes du séjour du roi de Suède à Bender*, Hamburg, 1760, p. 15.

(2) La Motraye, I, pp. 411—2.

o a treia scrisoare, a cancelariului Müllern, care cerea Vizirului să sprijine idea alianței suedo-polone-turcești.

Răspunsurile sosiră abia la 19 August; Sultanul nu voi să răspundă de-a dreptul acestui Rege pribeag pe care-l privia cu mult mai pre jos decât dânsul. Vizirul, însă, urmând însărcinării stăpânului său, declară că venirea lui Carol e plăcută Padișahului, că Iusuf Pașa de Bender are poruncă «să-l trateze potrivit cu demnitatea regală, cât timp va sta acolo sau până ce o escortă onorabilă și îndestulătoare îl va întovărăși și conduce cu siguranță»; Pașii cari trebuie s'o comande au și fost aleși. Martin Neigebauer n'are decât să aducă scrisori de acreditare și va putea să capete și audiența la Sultan (1).

La 8 Iulie st. v. Carol eră încă la Palanca tătărească a Niprului și primiă dela un Mârzac trimes de Hanul Devlet Ghirai alt cort și o căruță cu coviltir de postav, trasă de patru cai. Acuma nu mai eră nici o grabă. Abia în patru zile se ajunsese la Bender, unde-l așteptă, la Nistru, un cort regal, pentru a sta afară din cetate. 36 de salve de artilerie îl primiră; Ienicerii puternicului centru de apărare al hotarului răsăritean erau așezați în șiraguri și salutau tăcut, cu mâinile la piept. Ca să fie la îndemână dincolo de ziduri, Pașa își făcuse cortul la o sută de pași de cel pregătit pentru oaspete. Iusuf, Serascherul, generalisimul acestei granițe, eră de naștere Polon, și poate că mai înțelegea încă limba mamei sale. Carol îl înștiință de sosire prin Cancelariul său și prin viciul nobil polon Poniatowski. Indată el trecu la Rege, dar nici la Bender acesta nu voi să primească a fi găzduit în cetate. La 24 numai «Șvedul» eră de partea moldovenească a apei, și anume el așteptase a i se face un orașel de corturi, «puțin mai în jos de oraș, între niște copaci», într'o săliște părăsită după o revărsare a râului. Acolo zăcù el de rana dela picior și suferi operația care-l mântui (2).

Pe la jumătatea lui August, după primirea scrisorilor din Constantinopol, Regele eră mulțumit, și scria la 23 ale lunii lui Stanislas Leszczyński că a sosit cu bine, că «afacerile lui nu sunt așa de desperate cum vor fi spus dușmanii săi», că primirea ce i s'a făcut e «pe atât de prietenoasă, pe cât de generoasă» și că așteaptă escorta de plecare. Stanislas și el să-și «ție inima mai presus de soarta rea (3)». Liniștit ca totdeauna, Carol își trecea vremea cu

(1) La Motraye, I, Apendice, pp. 20—3.

(2) *Ibid.*, p. 416.

(3) *Ibid.*, Apendice, p. 23.

plimbarea și vânatul, și unul din cronicarii noștri află o lămurire pentru faptul că avea o suită așa de mică, «cinci-șase oameni», în aceea că «nu știă rândul țărilor acestora, să îmble cu gloată» (1). Scrisorile de acreditare pentru Neigebauer fură trimise la 8 Septembrie st. n. cu Poniatowski, care făcù opt zile numai până la Constantinopol (2).

II.

Ciocniri ale Suedezilor cu Rușii în Moldova.

În acest timp Rușii luaseră măsurile de supraveghere, pe când încă dela 12 August Cazacii veniau până la Iași, unde Mihaiu Racoviță trebui să gătească gazde bune pentru *musafirul* Ioan Lomikowski, *obuznicul* cel mare, și pentru fiii săi, pentru secretarul căzăcesc Filip Orlik, pentru «cașalierii» ceilalți, pentru polcovnici. O avangardă suedeză chiar intră în pământurile supuse Domnului, și,—după Nicolae Costin, împotriva sfatului ce se dăduse de Vodă,—se așeză pe iarnă la Cernăuți. Colonelul Gyllenbroek eră în fruntea lor (3). Erau «vreo 600 de Șvezi și vreo 700 de Cazaci» (4).

La acest hotar comandă îndrăznețul brigadir rus Cropotov, cu alți doi generali de cavalerie, cu mai mulți polcovnici și cu «joi-mirii moldoveni» ai lui Chigheciu și ai unui mai vechiu mercenar român în slujba creștinilor, Constantin Turculeț el însuș, care avuse atâtea ciocniri cu cete turcești răslețe în ultimul războiu dintre Poloni și Turci. Cordonul de pază mergea dela Ceremuș la Iagorlyk sau Iahurluc, pentru noi. Ar fi fost 10.000 de oameni după Neculce (5).

Moldovenii, cunoscători de drumuri, sfătuiră pe brigadir să cadă, pe la Mihalce, asupra dușmanilor risipiți prin casele țărănești dela graniță. Neculce învinuește formal pe Racoviță însuș că eră inițiat în acest complot și că-l aprobase ca să nu vie Regele la Iași, cum mergea svonul (6). Am crede cu greu ca un om așa de încercat cum eră acest Domn, care știă bine că nu el va deslegă marile

(1) Neculce, p. 291.

(2) La Motraye, I, p. 417. Audiența lui Neigebauer e din 27 Septembrie st. n. (*ibid.*).

(3) Cronicele moldovenesti; La Motraye, I, p. 417.

(4) N. Costin, p. 68.

(5) P. 291.

(6) Tot p. 291.

întrebări politice ale Europei, să fi săvârșit o așa de pripită și nebună greșeală. Oricum, Suedezii fură încunjuțați fără vărsare de sânge și robiți, afară de cei cari căutau provizii în dealul Țeținei, unde se strânseseră cu gând de apărare, pe la bieții țărani cernăuțeni. Cazacii se luptară un timp «într'o luncă», apoi o luară de fugă; ai noștri, «Țurcanii», cari uciseseră pe câțiva Suedezi fugari, la Cupca și la Rădăuți, îi cruțară pentru lege pe ai lui Mazeppa, știind bine că Țarul «ar fi belit de vii» pe acești trădători. Unii din Moldovenii lui Petru cel Mare pătrunseră, ca odată pe vremea Regelui Sobieski, până la mănăstiri, întărindu-se la Putna ca și în valea îngustă a Câmpulungului. Mihaiu Racoviță izbuti însă a-i face să iasă, prin socrul său, Dediul Spătarul, care anume pentru aceasta fu așezat la Cernăuți, păzind granița cea mai primejdioasă (1).

Neculce asigură că Vodă (2) s'ar fi temut de urmările acestei călcări de pace, pe care firește că n'ar fi putut-o împiedeca. Ar fi trimis deci pe Capugi-Bașa, venit pentru bir, la Galați, ca să scape de supraveghierea lui. El însuș ar fi răspândit svon că merge la moșia sa de pe Siretiu, Căndeștii, și ar fi gătit la Botoșani căruțele pribegiei la creștini. În acelaș timp, după îndemnul Brâncoveanului, Poarta ar fi trimis la pribegii ce se aflau în Focșanii munteni, — boieri ca Ilie Cantacuzino și Ilie Catargiu — un cercetător ascuns, care, strecurându-se tiptil până acolo, află de vinovăția lui Racoviță și de fuga ce gătește. Astfel s'ar fi poruncit lui Iusuf de Bender să puie mâna pe dânsul, — poruncă pe care și fără aceasta Carol al XII-lea, mânios pentru cele suferite de ai săi pe pământ moldovenesc, eră în stare s'o capete prin omul său dela Constantinopol. Cu atâta mai mult, cu cât Turcii credeau că în asemenea împrejurări paza și spionajul la hotare trebuie să fie în grija unui om de însușiri și cunoștințe politice deosebite și-și puseseră deci ochii pe cel mai mare fiu, vestit de învățat, minune de erudiție și istețime, al Dragomanului Alexandru «Exaporitul», pe Nicolae Mavrocordat.

Se întorsese din Constantinopol trimesul polon Poniatowski, la începutul lui Noemvrie (3), și adusesese «o sută de care de câte

(1) Cele mai multe amănunte, la Neculce, pp. 291—2. Cf. N. Costin, *l. c.*

(2) El ar fi refuzat odată Vizirului, când eră Silihdar, niște cai și miere; Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 373.

(3) I se propusese, la 15 Octomvrie, mediația Porții; la 31 un raport anunță plecarea lui; Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, pp. 46—7. După la Motraye, I, p. 418, care nu dă totdeauna o cronologie sigură, el «s'a dus la Bender în ziua de 9 (20) Octomvrie».

patru boi, cu arme, ghiulele, gloanțe și praf și alte treisprezece care cu bani», 10.000 de galbeni (1). Sultanul Nuredin venise la Dubasari, încă din Octomvrie, pentru a se înțelege cu Regele în privința unei mari năvăliri în Ucraina; el își pusese tabăra lângă Cehrin, în așteptarea ghețurilor iernii, cari întindeau pod pe râuri și împiedecau pe oricine altul de a face războiu. Hanul însuș fusese chemat de Vizirul Ali din Ciorlî la Constantinopol pentru a lua parte la marele Sfat de războiu, în care eră să se hotărească definitiv politica turcească față de «Șved». Cei 800 de Suedezi din Bender, cei o mie de Români și Poloni, în opt steaguri, ce stăteau în satele Varnița și Calfa, Cazacii din Botna, — al căror Hatman, tragicul Mazeppa, eră pe moarte (2) și eră să lase Regelui și rudelor marea-i avere, la 160.000 de galbeni, «fără bani de argint, fără taleri, fără potori și fără copeice» (3), — se găteau de o campanie de iarnă. Se vorbea de cinci Pași, cari vor aduce 12.000 de oameni pentru a «întovărăși» pe Carol al XII-lea prin Polonia prietenă, care va fi cruțată dacă va da hrana trebuitoare. Brâncoveanu ar fi stat închis în Târgoviște cu 22.000 de oameni (!), și se svonia că nu va ajuta pe stăpânii săi, având — încă de atunci — o tainică înțelegere cu Muscalii, ai căror negustori umblau însă slobod, cu blănuri de soboli, la Chilia (4).

Un Capugi-Bașă, Iusuf Aga, care adusese Regelui daruri, un hanger și bani (5), veni pe neașteptate de Sfânta Paraschiva,

(1) Cf. Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, p. 45 și urm.; Fabrice, p. 10.

(2) «Post mortem Masepae», în scrisoarea citată, din 10 Noiembrie 1709. După Nicolae Costin el s'ar fi stins «într'acest an 1710, la luna lui Martie, 18 zile». La Motraye, I, p. 419, vorbește de reclamarea lui Mazeppa de către Țar în Ianuarie 1710 încă. Și Amiras pune moartea Hatmanului în 1710; p. 49. În Septembrie încă-l cereau Rușii ca și pe Rege; Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, p. 45. E de observat că Nicolae Costin scrie în curent cu evenimentele: v. p. 70, unde se spune, de Orlic, că «de atunci tot hătmanește pe loc la Tighinea, nu știm până când». Firește că aceste rânduri sunt anterioare plecării, la 1713, a lui Carol al XII-lea, cu toți ai lui, din Bender. Orlic fu numit la 14 Aprilie; *ibid.*, p. 76. — Pentru banii lui Mazeppa, și Fabrice, p. 10. — N'avură apoi un Hatman în stare să-i conducă, dar recunoșteau ca șefi pe ofițerii din Iași, Woinarowski, nepotul lui Mazeppa, Wotkowinski și cel de al treilea colonel, mai cu trecere decât tovarășii săi, Filip Orlic. — Iosif Potocki, Voevodul de Halicz, ba chiar generalul Steinbock erau așteptați pentru expediție.

(3) Carol al XII-lea se împărtași de 40.000.

(4) Scrisoare latină, de origine românească, din Bender, 10 Noembrie, rău tipărită în Hurmuzaki, *Supl.* I, pp. 370—1. O redăm îndreptată la sfârșit. — După Amiras, p. 14 (48), Regele avea pe atunci «1.300 Suedezi, 4.000 de Cazaci și 4.000 de Poloni».

(5) Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, p. 45 și urm.

14 Octomvrie, Vodă fiind la biserică, cu mazilia la Iași. Iusuf Pașa îi dăduse, pentru mai multă siguranță, 300—600 de spahii din Bender, cu un colonel sau alaibeg. Neculce crede că 800 de joimiri, plătiți câte un leu, trecuseră Ceremușul ca să ajute pe tainicul prieten al Țarului. Mihaiu fu luat însă, cu Doamna Ana—tatăl ei, Dediul, fugi în Polonia—, cu tus-patru fiii, Constantin, Ștefan, Mihaiu și Ioniță, cu câțiva boieri—alții, toți boierii mari, trec peste Nistru, 12 dintre ei la Sniatyn și la Mohilău: Dediul, Lupu Costachi, Manolachi Ruset, mai târziu și Iordachi Ruset (1); prinșii intrară *în lanțuri* la Bender, unde Iusuf îi dăruî Regelui, care, din partea lui, n'avea ce face cu ei. La 9 Noemvrie ei fură expediati la Poartă, unde odăi în Edicule sau închisoarea celor Șapte Turnuri, odăile lui Vasile Lupu, îi așteptau (2). Averei-i fu confiscată în întregime, cu catastih.

Indată se făcù, de un Agă țarigrădean și de altul din Bender, întovărășiți de oamenii Caimacamului Ioan Buhuș (3), între cari Ioan Abăză, staroste de Cernăuți, cercetare la hotar pentru a se vedeà cum se petrecuse incidentul dela Cernăuți; s'ar fi găsit încălcarea de «opt ceasuri» pe pământ moldovenesc (4). Ar fi fost pretextul de războiu căutat. De fapt se și ceruse solului rus Tolstoi, care se înfățișase Sultanului la 3 Septemvrie și fusese foarte rău primit, încă în Octomvrie, pe lângă înapoierea Suedezilor închiși la Chiev, cedarea Azovului și dărâmarea palancelor dela hotarele Crimeei.

Dar, prin Silihdar-Aga, favoritul său, Sultanul se arată împotriva unui războiu așa de greu, cu Muscalii lui Petru și Polonii Regelui August. Carol al XII-lea, din parte-i, nu putea primi soluția unei străcurări prin Ungaria-de-sus, cu ajutorul lui Rákóczy. El ar fi statornicit la nu mai puțin de «30.000 de Spahii și 20.000 de Ieniceri» ajutorul de care ar avea nevoie pentru «a se întoarce» (5). Câteva zile după sosirea în Iași a noului Domn, la 14 Ianuarie 1710,

(1) N. Costin, p. 70.

(2) Neculce; p. 293 și urm.; N. Costin, *l. c.*, scrisoarea citată. La 1-iu Decemvrie Mihaiu sosià în Constantinopol (Giurescu și Dobrescu, *Documente privitoare la Constantin Brâncoveanu*, București, 1897, p. 180, No. 288). Cf. Amiras, pp. 48—9 și p. 48, nota 3.

(3) Un Păharnic Ciocârlan îi sta alături în Căimăcămie, lipsind boieri mai însemnați.

(4) Neculce, pp. 293—4; N. Costin, p. 71.

(5) La Motraye, I, p. 418. Cf. scrisoarea lui Brâncoveanu din 6 Decemvrie 1709 despre neputința unei soluții în ce privește drumul; Hurmuzaki, IX, p. 447, No. DCXCVIII.

Sultanul întăria prelungirea pe 30 de ani a păcii cu Rușii (1). Hanul o mijlocise în Decembrie (2). Regelui nu-i mai rămânea decât să se gătească de iarnă. Se făcură deci case lângă zidurile cetății, pe când Cazacii se adăpostiau în hrube sub pământ sau intrau slugi la răzeșii noștri (3). «Serascherul», scrie Fabrice (4), «a pus să se clădească pentru Rege un fel de Curți care samănă destul de bine cu vreuna din casele noastre de țară din Holstein, numai cât e zugrăvită în felurite colori și are un acoperiș de șindilă». În astfel de palat moldovenesc primi Carol, în primăvara anului 1710, pe Potocki, urmașul lui Ieremia Movilă (5), și pe agentul francez Désalleurs, venit din aceeaș tabără a lui Rákóczy (6).

În acest timp se lucră cu ajutorul Domnilor noștri la Brăila, Giurgiu și Cetatea-Albă (7), apoi și la Oceacov. Ba până și la Orcaeni, în Crimeea, trimise Brâncoveanu 500 de salahori și 80 «de meșteri zidari» cu 100 de care. Caloian, fost căpitan de Buzău, merse acolo, ca Serdar, cu «dorobanți, scutelnici și călărași» (8).

III.

Nicolae Vodă Mavrocordat și «musafirii».

Încă din timpul Căimăcămiei, când foștii pribegi dela Munteni, — unul stând tot acolo, iar celălalt, Catargiu, sosind la Iași ca un al treilea Caimacam al Domniei ce vrea să fie, — așteptau pe Antioh Cantemir, dorit și de Brâncoveanu pârîtorul și de Iusuf al Benderului, hotărîtorul, și când Nicolae Costin trăgea nădejde să vie cu steagul Domniei Constantin Duca, fratele soției sale, Ileana Domnița, — șederea lui Carol al XII-lea la Bender adăugise greutatea Moldovei. Eră vorba în Noembrie, cu adevărat, să sosească Turcii cari

(1) Hurmuzaki, *Fragmente*, IV, pp. 50-1. Actele cu privire la pace, în N. Costin, p. 93 și urm.

(2) Fabrice, p. 30; la Mottraye, I, p. 419.

(3) Scrisoarea românească citată.

(4) P. 28: «Le Seraskier a fait bâtir une espece de serail pour le roi, qui a assés l'air d'une de nos petites metairies de Holstein, excepté qu'il est peint avec une grande variété de couleurs et couvert d'un toit de bois».

(5) N. Costin, p. 76; Neculce, p. 298. V. Aceste «Anale», p. 18 și urm.

(6) V. și Hurmuzaki, *Supl. I*, pp. 375—80: se dădu de Francez lui Nicolae Vodă o tabachere de aur și două caftane de brocard.

(7) Greceanu, ed. Șt. Grecianu, pp. 192—3, 193—4.

(8) *Ibid.*, p. 194.

aveau să ducă peste hotar pe «Şved» (1); cu două pungi de bani pe cari Armaşul grec Iamandi le duse lui Iusuf, împreună cu turme de oi şi altele «pentru Poarta lui», această sarcină nouă fu cruţată Ńerii (2). Grămăticul lui Mavrocordat, Ienachi, abia trecu prin Iaşi, în aceeaş lună, şi alergă la Bender pentru grijile cele mari (3).

La 25 Ianuarie 1710 Nicolae Vodă, care avuse la 10 Decembrie 1710 audienţa sa la Sultan (4), eră acum în cetatea sa de Scaun, şi la 25 Fevruarie sosiă la Bucureşti trimesul său la Brâncoveanu, vameşul Hurmuzachi (5).

În primăvară Domnul cel nou primi pe oaspeţii ce mergeau la Craiul din Tighinea: Potocki îi lăsă de ținut 3.000 de «Leşi şi Lipcani», Tătari din Polonia, cari aduseră «mare nevoie şi mare pradă şi nespuse supărări»; mai ceru şi vite de hrană — o mie de vaci — ori un împrumut corespunzător (6). Răspingerea acestei cereri din partea Domnului începă o duşmănie, cu urmări rele pentru dănsul, Potocki fiind omul Regelui suedez şi îndată reprezentantul său la Constantinopol (7). Călăraşii de țăară păziau «pe la drumuri despre câmp» şi alungau înapoi la «obuz» pe cei ce ieşiau «pentru jacul lor» (8). Şi în Iaşi Nicolae Vodă luă măsuri împotriva scandaloasei purtări a oaspeţilor, mai ales Poloni, pe cari îi adusesese adăpostirea lui Carol al XII-lea la Bender: «beldiile» slujitorilor şi beţele orăşenilor învăţară pe neastămpărăţii musafiri să cruţe averile şi sentimentele celor de țăară, cari se arătaseră dela început aşă de darnici cu dănşii (9). Grudzinski, starostele de Rawa, unul din căpetenii, se plânse pentru aceste măsuri la Potocki, care nu uită nici această jignire. (10).

(1) N. Costin, p. 71.

(2) *Ibid.*

(3) *Ibid.*, pp. 72—3.

(4) Giurescu şi Dobrescu, p. 180, No. 288.

(5) Chirigi Hurmuzachi, nu «Chirişibus Mutrachi», în Greceanu, p. 193. Acelaş cronicar înseamnă — v. p. 217 — vestirea Domniei a doua prin «Chirişă Manolache Vel Agă, feciorul lui Chirişă Hurmuzachi».

(6) N. Costin, p. 77.

(7) În Iunie, el sosi la Poartă.

(8) N. Muste, în *Letopisişte*, III, p. 43.

(9) N. Costin, *l. c.* Oamenii lui Potocki erau prin August între Iaşi şi Târgu-Frumos, «pe valea Cojasca» din acest ținut al Cărligăturii: 2.000 cu Grudzinski, care mergea şi la Bender (Hurmuzaki, VI, pp. 72—3, No. xxxviii; N. Muste, p. 43).

(10) *Ibid.*

La 15 Iunie st. n. Ali Pașa, Vizirul cel Iacom, dela care Mavrocordat cumpărase domnia Moldovei cu nu mai puțin de o mie de pungi, cădea. El îndrăznise a cere pe niște prinși suedezi scăpați în locuința lui Neigebauer (1). Noul vicar al Sultanului Ahmed fu Chiupruliul Numan (2), om drept, bun și milos, străin de patima banului și de viciul răsbunării. Nu numai că scoase din temniță pe Mihaiu Racovița, dar îl și despăgubi pentru cele zece pungi de bani ce i se luaseră la mazilie (3). Pe temeiul unei mărturii de boieri, pe care Nicolae Costin o declară falsă — iscăliturile celor nepribegiți în Noemvrie 1710 fiind luate de Aga maziliei sub cuvânt că vrea să știe cine sunt acești credincioși ai Impărăției, — se ceru lui Mavrocordat partea din bir pe care Mihaiu Vodă n'ar fi strâns-o. Sub un cârmuitor ca Numan, nu mergea însă cu sila, ci cu judecata, și astfel se chemară la Iași Vornicul de Țara-de-jos și Vistierii lui Racovița, cari mărturisiră înaintea cadiului de Brăila, adus anume, că «rămășițele» birului au fost iertate de Domnul cel nou, țara fiind prea mult stoarsă de alte cereri (4).

Odată ce Vizirul eră schimbat, războiul se putea pregăti mai ușor. Încă dela jumătatea lui Iunie, Hanul primise porunca de a vizita pe Regele Suediei, chiar jertfind cerințele etichetei împărătești a stăpânitorilor tătari. Carol al XII-lea eră încă în casa lui cea veche (5); numai peste câteva luni, în vara lui 1711, revărsarea Nistrului eră să-l silească a-și strică răgazul și a căuta un adăpost mai sigur în satul Varnița, din apropiere, numit așa pentru că de acolo se luă varul trebuincios la întreținerea cetății (6). Regele nu

(1) Amiras, p. 49. Cf. Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV, cartea II, cap. II.

(2) E numit la 4 Iunie st. v. și după Greceanu, p. 194. Caracterizarea de acolo: «om bun, drept, dela nimeni nu luă nimic», pe când Sultanul eră «Iacom și nesățios», e foarte îndreptățită. Cf. Giurescu și Dobrescu, p. 189.

(3) N. Costin, p. 79; Neculce, p. 298.

(4) N. Costin, pp. 79—80. Cf. *ibid.*, p. 87.

(5) «Deux maisons»; Fabrice, p. 16. Se vorbește de locuințele sub pământ, «cabanes sous terre», pe cari le aveau cei mai mulți soldați. În Iunie se lucră harnic la clădirea de case nouă. V. și *ibid.*, p. 20.

(6) Fabrice, p. 166: «Sur une hauteur proche du village moldavien appelé Varnitza». Cortul regelui fusese lângă biserica românească: «assès proche d'une église grecque qui est à une petite distance du village». Și Fabrice adaugă: «Tous les autres officiers du roi se logèrent dans le village, et chacun s'accommoda le mieux qu'il put dans les maisons de ces paysans, qui sont Moldaviens et de la religion grecque»; la Motraye, II, pp. 30—31, 38, 111. Casa costă 7.000 de scuzi.

făcù «cei doi pași afară din cort» cari se cereau dela dânsul, și astfel Devlet-Ghirai fu primit de dânsul ca orice particular de distincție care a cerut o audiență la Curtea suedeză (1). La o leghe depărtare, «Impăratul» tătăresc așteptă întoarcerea vizitei, dar Carol al XII-lea nu se putù hotărî niciodată la acest pas, pe care-l priviă ca o mare umilire (2). După somațiile făcute lui Tolstoi, de a se restitui prinșii dela Cernăuți, Regele credea că trebuie să se gătească pentru o expediție de răsbunare și se lucră la steagurile cele nouă cu cifra lui. Moldovenii și Tătarii luau 24 de scuzi pentru o șea — caii «tătărești» erau însă iefteni (3) — și 4 «franci» pentru potcovit (4). In așteptarea declarației de războiu a Porții, Suedezii și Turcii fraternizau la Bender: în Iulie încă se dădù un prânz mare cu 160 de feluri, de Chehaia Pașei Iusuf; cei doisprezece invitați, ofițeri regali cu toții, ascultară tabulhanaua cetății și văzură comiciările pehlivanilor Serascherului (5). Cele 282 de pungi și jumătate ale tributului muntean, pe cari Capugi-Bașa Mohammed le duse la Bender, în vară, trebuie să fi plătit cheltuelile cu Craiul (6).

Numan n'avea însă de gând să ducă armele biruitoare ale Sultanului pe pământul Muscalului călcător de pace. Ii erà dor de odihna sa îngânată cu cetitul cărților și cugetarea melancolică asupra rostului ființei omenesti pe pământ. El cerù să fie iertat de această grea sarcină a vărsării sângelui omenesc pentru gloria Sultanului. In locu-i fu chemat din Alep un fost tăietor de lemne al Seraiului, ajuns Pașă cu trei tuiuri și «Vizir al Cupolei», Baltagi-Mohammed (17—18 August) (7). Abiã peste cinci săptămâni intră în Constantinopol acest nou Mare Vizir, dela începerea stăpânirii căruia erau să atârne multe lucruri și în țerile noastre, ca și în legăturile politice ale Porții.

(1) *Ibid.*, p. 15.

(2) *Ibid.*

(3) O casă costă 30—40 de galbeni, cu grajd cu tot; Fabrice, p. 16.

(4) *Ibid.*, p. 20.

(5) *Ibid.*, pp. 22—3.

(6) Greceanu, pp. 194—5.

(7) Și Greceanu știe că Numan a fost trimes ca Pașă la Negroponte, pentru Turci «Egripoz», și pe care el il numește astfel: «Egripul»; p. 195.

IV.

Numirea lui Dimitrie Cantemir ca Domn pentru războiu.

Nicolae Mavrocordat plătise odată prea mult și erà hotărît să nu mai dea altceva decât ce se cuvine. Dacă i se cereau bani, el aducea dovezi de plată. Dacă erà nevoie de salahori, nu trimetea pe oricine, adevărat slujitor, *siimen* al Hatmanului sau al Agăi — erau ostași și trupe de poliție — ori fie și din «argații lor, ci «făcea căutare» la «grajdurile domnești», pe «izvoade», «întrebând pe fiecare cu gura lui» și înlăturând pe cei ce nu erau scriși în catastifuri. Silià pe Turcii negustori dela «carvanserà», hanul lor, a nu strânge decât adevăratele lor datorii (1), și fără camătă, cum scria la firman. «Cărți de plinit» nu li se mai dădeau la mână; copiii de casă și aprozii nu mai erau la dispoziția lor, pârcălabii judecau procesele turcești ca oricare altele. Cei ce făceau negoț cu vite, deși veniau, ca balgii, numai pentru miere și ceară, erau siliți să dea, nu numai vama, ci și cornăritul, ca orice alți negustori, și iarăș un firman acoperià pe Domn (2). Un iasacgiu erà la îndemână pentru a face pe răii oaspeți să înțeleagă de cuvânt. Când Numan luă pecetea Impărăției, boierii nemulțumiți, cu Iordachi Ruset în frunte (3), erau siguri că Aga venit la Iași cu această carte aduce și mazilia Grecului care ținea cu mojiicii și umblă după dreptăți scrise în toate hotărârile lui: oamenii lui Ruset se îmbulziră în «casa cea mare» ca să audă doritul firman, ceea ce aduse închiderea puternicului boier la vâtaful de aprozi și apoi la bașbuluc-bașa; Nicolae Vodă făcu apoi Divan ca la Constantinopol în lucrurile cele mari și ceru dela Mitropolit, ca Sultanul dela Muftiu, un fel de ciudată, cu totul neobișnuită *fetva*, prin care se declară că, după Pravilă — ca după Coran —, «dovedindu-se aceste asupra lui Iordachi Vornicul, moartea» (4)!; erà să-i taie limba cea batjocoritoare și, iertându-l de «sluțire», îl ținù închis «supt scări de spre casele Doamnei» (5).

Pe lângă dușmănia Turcilor celor lacomi dela Poartă, cari izbutiră să răpue și pe blândul făcător de dreptate din neamul venerat

(1) Cf. și N. Costin, pp. 78-79, 88.

(2) Neculce, p. 297.

(3) Cf. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, p. 398 și urm.

(4) N. Costin, p. 82 — 3.

(5) *Ibid.*, p. 84: el dădu 12 pungi ca despăgubire pentru 15.000 de ughi luați dela Mihaiu Vodă, și mai făcuse și un împrumut Vistieriei. V. și Neculce, p. 729.

al Chiupruliilor, pe lângă pările pribegilor și tânguirile vicleanului celui mare de sub scări, în sfârșit pe lângă vechea prigonire a lui Potocki (1) și plângerile, cari încetaseră numai în August, ale lui Carol al XII-lea însuș (2), se adăugea împotriva lui Mavrocordat și mânia Brâncoveanului. Cărăușii trimeși de acesta la Oceacov se îmbătară la Galați și dădură foc târgului, cu care prilej prădară pe unii negustori, așa încât Domnul Moldovei făcù arătare la locurile înalte. La marginea principatului vecin, ca și la Nistru și la Dunăre, Nicolae Vodă deschise slobozii, cu «milă», cari smomiau pe birnicii de cari bogatul Domn muntean, la care veniau atâtea cereri, aveà strașnică nevoie (3). Mihaiu Cantacuzino, unchiul Brâncoveanului, ținea, în sfârșit, la el pe Dumitrașcu, fratele lui Vodă Racoviță, și acesta stăruia din răspuțeri pentru Domnia aceleia, care credeà să fi aflat acum un razim în dreptatea lui Numan Köprili.

De fapt însă și asupra lui Constantin Vodă se grămădiau pările, strașnicele pâri de trădare. Răsboiul cereà apoi bani mulți, și nu erà să-i dea Carol al XII-lea, care, din potrivă, nu se mai săturà să ceară, cu dreptul lui de *mosafir* și cu mândria lui de rege; dar la Brâncoveanu stătea doar o întreagă Vistierie de galbeni de aur, numai bună pentru lefile și zahereaua oștirilor! Ceeace hotări căderea Domnului Moldovei fu însă intervenția Hanului.

Devlet-Ghirai voià răsboiul cu Muscalii, adecă răsbunarea pentru jafurile rusești în Crimeea lui, pentru amenințarea din partea castelilor ridicate de Țar în hotarele ei,—o răsbunare tot prin pradă, care hrănià de veacuri Tătărimea. Ucraina, Ținutul Donului, unde stătea gata Nuredinul lui, îl ispitiau de mult. Bătrânului îi plăcea vitejia nebună, vrednică de un mârzac cu sânge împărătesc, de un Șirin ales, a «Șvedului» și, având prilej să și câștige, erà încă mai bucuros să-l ajute. Cu bucurie primi el deci, în toamnă, pe Imbrohorul, Comisul cel mic al Sultanului, care pentru a doua oară îl pofti la Divanul păcii și răsboiului.

De mult cunoștea el pe Cantemirești, și de sigur văzuse și pe bătrânul lor tată, voinic din codrul Chigheciului, vecin cu Nogaii lui din Bugeac. Fiul unui astfel de om erà mai bun pentru vremi de

(1) Cf. Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 384, no. DLXXV; aceste *Anale*, XXXII, pp. 13-4.

(2) Hurmuzaki, *Supl. I* pp. 383-4. Stăruințele lui Mavrocordat pe lângă Désalleurs pentru a fi împăcat cu Potocki, 3 August 1710; *ibid.*, p. 382, no. DLXXII. Alte scrisori ale lui către Rege și unii din suita sa, *ibid.*, IX, p. 448 și urm.

(3) N. Costin, p. 84.

lupte decât învățata, ceremonioasa odraslă a Exaporitului, cu care Devlet nu se împăcase niciodată. Și capuchehaiua Hanului, Daul-Is-mail, care luă parte la ospetele în cari Dimitrie Cantemir cântă din tambură—ceeace după vechea datină făceau numai robii ori năimiții—eră de părere că acesta e un tânăr plăcut și destoinic (1). Cum se întâmplase ca Baltagi să fi fost odată ocrotitorul lui Antioh Vodă, Hanul căpătă ușor dela dânsul numirea lui Dimitrie, care fusese odată moștenitorul ales de țară, dar îngăduit de Poartă numai câteva săptămâni, al părintelui său. Primind caftanul cel neobișnuit al *che-latului* (2), «cabanița cu spinări de soboli», iar nu ieftenul veșmânt de brocard venețian, Dimitrie Vodă fu asigurat că va sta în Scaun toată vieța lui—aceeaș făgăduială o aveà Brâncoveanu dela 1703—, că nu i se va cere nici măcar birul, necum ploconul steagului ori zahereaua sau ajutoare pentru Curtea «Șvedului»; în schimb, trebuie să dea pe vecinul său muntean—o adevărată comoară!— în mâinile oamenilor împărătești (3). Acest vecin muntean însă trimisese de curând în vederea războiului 600 de cai, pentru Vizir și pentru tunuri, 24.000 de «scânduri, grinzi, lași și altele» pentru podul dela Isacce, și se cereau dela el, ca «huzmet» în bani, 300 de pungi (4). În aceste pretenții Dimitrie însuș putea să afle o învățătură!

La 23 Noemvrie Mavrocordat judecă în Divan, judecata dreaptă fiind mândria lui. Doi Trimeși împărătești, între cari unul eră Iusuf Aga, iar celălalt o saragea a lui Antioh Vodă, pătrunseră în temnița lui Iordachi, și-i dădură drumul. Domnul părăsi atunci, fără a-și pierde cumpătul, asigură cronicarul său,—dar Neculce l-ar fi văzut «însăpăimântat»—, sala județelor. Eră o mazilie blândă, fără mânie și fără pedeapsă. Firmanul izgonirii nici nu se ceti înaintea boierilor, ca de obicei. Nimeni nu se atinse de banii celui căzut din Domnie, cu toate că Iordachi, ajuns acum întâiul între Caimacami, apucase a da

(1) N. Costin, p. 89. Despre această indeletnicire a istoricului nostru vorbește și «călătorul» francez care face notele la Porter, *Observations sur la religion, les loix, le gouvernement et les moeurs des Turcs*, Neuchâtel 1770, p. 116, nota a: «Un Vaïvode grec ou prince de Moldavie bien connu parvint à cette dignité en jouant de la guittare devant un certain Ephraïm ou Ibrahim-Effendi, favori du Grand-Seigneur». — Pentru prezența lui Dimitrie Cantemir la ospetele turcești v. Dumont, *Voyages en France, en Italie, en Allemagne, à Malthe et en Turquie*, II, Haga 1699, p. 123: «ambasadorul francez dă un «festin magnifique à plusieurs seigneurs turcs, où le prince de Moldavie se trouva» (an. 1699).

(2) Cantemir, *Istoria Imperiului Otoman*, trad. Hodoș, p. 229, nota 38.

(3) Izvoarele citate și Neculce, pp. 300—1.

(4) Greceanu, p. 196.

această poruncă. Doar că Nicolae Vodă trebui să audă de față cu Aga muștrările pline de ură ale marelui boier pe care-l ținuse în beciu o vară întregă; acesta fu oprit însă de Turc, când voi să-și facă plăcerea de a petrece pe fostul stăpânitor, în «leftică», picioarele fiindu-i bolnave de umezeala închisorii. «La luatul de ziua bună dela boierii ce l-au petrecut, au zis, jurându-se, cum n'au avut gând rău, nice spre boieri, nice spre țară; iară cine i-au greșit, să fie iertați.» În alaiul care-l întovărășia, se găseau și Suedezii și Cazacii față de cari fusese drept ca față de toată lumea. La Piscu oamenii așezați în sloboziile deschise de dânsul ieșiseră cu jale înaintea Agăi, care eră prietenul mazilului. Dela Tighinea i se dădă dovada că a răspuns birul întreg. La Galați învățatul Mavrocordat avu chiar o explicație cu învățatul său urmaș, — care alergase grabnic, fără alaiu și fără tuiuri ori steag, — în ce privește rosturile bănești ale țerii (1). Neculce asigură că Dimitrie Vodă oprise, prin scrisorile lui către Caimacami, orice necuviință față de înaintașul său, care trebuia tratat la plecare «cu mare cinste, ca un Domn». Se dădă din amândouă părțile făgăduiala că nu se vor face pâri, — ceeace se observă însă doar câteva săptămâni (2). O însemnată îmblânzire a moravurilor noastre politice, care se datoră însă în rândul întâiu inteligenței alese și deosebitei culturi a celor doi principii.

V.

Pregătirea războiului cu Petru cel Mare.

În zilele, de urgie pentru mulți, ale lui Mavrocordat, — care confiscase ce se găsea pe pământ moldovenesc în hambarele lui Turculeț (3), — fugiseră în Polonia pribegi cari aveau alte gânduri și scopuri decât obișnuiții fugari ce se duceau la Focșanii-munteni ori la Brașov, ba chiar la Sniatyn și Mohilău. Erau tot oameni tineri, cu aplecări și destoinicie pentru ale războiului, afară doar de Savin Zmucilă care fusese sfătuitorul la răscoală al lui Vodă Petriceicu

(1) N. Costin, pp. 86—9.

(2) În Maiu 1711, Nicolae Vodă eră adăpostit de Désalleurs, la ambasada franceză; Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 395, No. DXII; IX, pp. 452-3, 454. V. și N. Costin, p. 92. Cf. și Cronica lui Axintie Uricariul, în *Letopisițe*, II, p. 121 și urm.

(3) Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 385, No. DLXXVII.

și luptase în părțile Bugeacului împotriva Tătarilor (1). Intre ei aflăm pe Vistiernicul Luca, pe Pavel Rugină, Ilie Abăză, Mireștii: Ioan, Toader și Pavel, unul polcovnic și ceilalți doi căpitani (2); pe Ioan Zărul, despre care o cronică munteană spune că ținea pe o soră a lui Cantemir (3), și rudele sale Nour și Constantin Zărul, apoi pe Mogâldea Serdarul, pe Moțoc Jicicerul, din vechiu neam de răzeși, pe căpitanii Ciute și Apostol, pe Căpitanul cel Mare Ion Bănarul, pe pârcălabul de Soroca (4), pe un Lazu, un Moțoc, un Calmășul. În Polonia ei căutau pe Ruși, oastea rusească, în rândurile căreia erau gata să se lupte, pentru glorie, pentru câștig, pentru plăcere, pentru «desrobirea» Moldovei din «robia turcească». Când aflară de numirea lui Cantemir, ei alergară toți în țară, afară de Zmucilă, care aveă de dat bani Vistieriei și se vede că nu-i știă găsi (5).

Dimitrie Vodă se plânge, în scrierile sale, că Turcii nu și-au ținut făgăduelile față de dânsul și aceasta l-a îndemnat a trece la Muscali. De fapt, se strânsesă îndată două șferturi din darea obștească, introdusă de Mavrocordat, pentru a se aveă «banii steagului», care și sosi îndată — la intrarea lui în Iași, noul Domn avuse doar pe un Turc care ținea numai «o ghigă mare», buzduganul (6). Pentru războiul viitor se cerură provizii de tot felul — și la Bender —, lemne pentru cetate, dar, de fapt, și pentru casele coloniei militare suedo-polone, lemne pentru podul dela Isaccea-Cartal (7), cară pentru grăul ce mergeă dela Brăila spre Nistru. Dar vitele periseră de boală, și grăul nu se făcuse în anul ce se încheiă. Grudzinski, cu cei peste 3.000 de Poloni ai lui, așezați în Iași, cereau bani mulți, și abiă-i găsi Cantemir la balgii, cu împrumut (8). Ținea bani și oastea cea nouă pe care noul Domn se crezù dator a o strânge: «cinci-șase steaguri de lefecii» și două de Lipcani, luați din ai lui Potocki, cari trăiau risipiți prin țară. «Feciori de boieri, grijiiți bine», îi formară o gardă,

(1) Pe lângă *Geschichte des osmanischen Reiches*, IV, v. Neculce, p. 335.

(2) Neculce, pp. 297, 332. Savin strângeă *rupta*, noua contribuție generală, la Suceava, când porunca de a plăti «fruntea banilor» și a da «tabla» îl făcù să fugă (N. Costin, p. 79).

(3) Greceanu, p. 208.

(4) La Greceanu i se zice: «Findicu». De alminterea în ediția acestei cronici Zărul e redat: Țăruș; p. 208.

(5) Neculce, p. 301.

(6) N. Costin, p. 89.

(7) Ioan Buhuș fu orânduit a le strânge în Vrancea, și nu mulțămi pe Domn; *ibid.*, p. 91.

(8) *Ibid.*, p. 90.

și în ea intrară, pe lângă polcovnicul și căpitanii pe cari îi știm, Aga Dimitrie, sarageaua lui Antioh, Brahă, din Ținutul Dorohoiului, dela Borolea, căpitan de darabani (1). Cum se vede, noul Domn se răzîmă și pe boieri, cărora le iertase desetina, împotriva ideilor «filozofice», egalitare, ale lui Mavrocordat, dar mai ales pe mazili, cărora «li-au scăzut dăjdiile pe jumătate» (2), văzând în ei un element militar și politic de viitor. Pentru țărani n'avea nici vorbă bună, nici dreptate sigură.

În sfârșit, cu toată dorința Hanului, prinderea Domnului muntean se vădi cu neputință: Brâncoveanu fusese poftit a da, în total, 500 de pungi pentru răsboiu, și le dădea, însă pe încetul, câte o sută pe lună (3). Cantemir își făcuse un dușman, care aflase toate, și el nu mai eră în stare acum să-l răpuie.

După înghețul Bobotezei, pe ger grozav, în Fevruarie, expediția Tătarilor, uniți cu Potocki și sfătuiți de un ofițer suedez, Lagerberg, începù. Hanul însuș porni de pe malul Donului, dar nu putù distruge flota rusească, precum îi fusese făgăduința. El arse în jurul Harcovului. Bugecenii, cu fiul cel frumos al Hanului și cu comandantul polon, țintiră dela Soroca spre Chiev; ei prădară la Nimirov și Samara, fără a putea izbuti la Bialoțerchiev. Împotriva firmanului se trataseră ca dușmani bieții răzeși dela Nistru, cari, neașteptându-se la o astfel de lovitură, nu-și părăsiseră sălașele.

Până în primăvară stătură apoi hordele pe locurile dintre Nistru și Nipru. Când se apropiară generalii ruși, năvălitorii, cari făcuseră ispravă destulă, având mulți robi cu dânșii, nu se retraseră. În lupta ce se dădù lângă Bialoțerchiev, o parte însemnată o avură și Moldovenii Țarului, cu polcovnicul Grigoraș, zis Ivanenco, și cu rohmistrul Ioniță, fratele lui; ei rupseră liniile Tătarilor, dar la urmă fură încunjurați și nimiciți, perind «de suliță» și rohmistrul. Tătarii plecară apoi înaintea salvelor rusești (4). Pașa cel nou de Bender, Cara-Mustafă, nu știuse să sprijine după datorie această strașnică declarație de răsboiu (5).

(1) Neculce, p. 332. Pe Rugină Șătraru il aflăm, cu Antohie căpitanul, între alți răzeși la 1698 (Iorga, *Studii și doc.*, XVI, pp. 201—2, No. 66).

(2) Neculce, p. 302.

(3) *Ibid.*, pp. 300-1, 303-4.

(4) N. Costin, pp. 90—1.

(5) Neculce, p. 304; N. Costin, pp. 90—1; Amiras, p. 55, nota 1; Iorga, *Documente Brâncoveanu*, pp. 25—6.

VI.

Legăturile lui Dimitrie Cantemir cu Țarul până la răscoală.

Veștile dela hotar, și despre această năvălire tătărească, le află Poarta dela Cantemir, care știa împrejurările politice din Europa și aveă oameni bine plătiți pentru a-l înștiința. Ni-o spune omul de încredere al lui, Neculce. Tot prin el aflăm că Turcii fură întrebați de Dimitrie Vodă dacă îngăduie ca, în interesul lor, să între în legături cu Țarul, și că ei se învoiră la aceasta. Pe atunci partida filo-rusă din Moldova, cu Antohie Jora Hatmanul, cu Mitropolitul Ghedeon și «alți boieri mari» în frunte, priviă pe Cantemir ca pe o unealtă turcească, un «Turc» curat, și scriă Rușilor că ea, fără știrea lui, ar fi gata să-i dea bani pentru 15.000 de oameni și un ajutor de 10.000 de slujitori moldoveni, dacă, în războiul ce se deschide, n'ar merge spre cetățile de hotar—Oceacovul, Bende-rul,—ci ar înnoi campania lui Sobieski, viind prin Iași asupra Bugacului pentru a opri pe Tătari și căutând a zădărnici trecerea Vizirului peste Dunăre (1).

Încă din iarnă Ilie Abăză și Ioan Mirescul merșeră la Chiev, de unde Țarul îi duse cu el la Moscova, pentru a-și da lămuririle de nevoie (2). La o dată pe care n'o cunoaștem, Căpitanul Pricopie plecă apoi la Țar pentru a pune la cale o învoeală scrisă cu acela în care Vodă Cantemir cel tânăr vedeă tot mai mult pe stăpânitorul de a doua zi.

Arată Dimitrie Vodă prin aceasta că e gata la orice jertfă pentru biruința Muscalilor? E mult mai de crezut, după mărturisirile lui Neculce despre criza ce se petrecu după câteva săptămâni în sufletul Domnului celui nou, mai priceput la cărți decât la lucrurile acestei lumi, că Dimitrie voiă, înainte de toate, încredințat fiind că oastea europeană, cu arme apusene și generali nemți, a lui Petru cel Mare va birui, ca această schimbare de putere să nu-l afle nepregătit.

La 13 Aprilie încă se încheie, după prădăciunile tătărești, un tratat al lui Cantemir, ca liberator al țerii sale și întemeietor de dinastie, cu Rușii. Țarul arată că desrobirea «popoarelor creștine» e

(1) Neculce, pp. 304—5.

(2) Tanoviceanu, în *Archiva societății științifice și literare din Iași*, IV, p. 344. În biografia adaosă la *Istoria Imperiului Otoman*, Antioh Cantemir pretinde (v. pp. 799, 804) că Țarul ar fi trimis întâiu — rămâne a se ști cu ce misiune — pe Grecul care eră medicul său, Policala.

scopul de căpetenie al pornirii sale, deși n'a voit el războiul. Lui Dimitrie Vodă, ca unui «râvnitor pentru credința creștină și ostaș al lui Hristos», i se acordă un privilegiu de «supunere». Domnul va iscăli un act scris de vasalitate, cel mai târziu până la sfârșitul lui Maiu, dar lucrul nu se va da în vileag până la intrarea oștilor, când oastea moldovenească se va uni cu a Țarului, acesta purtând toată cheltueala. Cantemireștii, cât vor păstră pravoslavia, vor fi stăpânitori cu drept de moștenire în Moldova, ca «samoderjeți», «suverani», având totul în mâinile lor, dar după datină, care va fi păstrată, neschimbându-se nici dările; se statornicia și dreptul urmașilor nenăscuți la moartea vreunui Domn. *Orice făgăduială dată altui cuiivă se va nimici*. Doar pentru trădare un membru al dinastiei poate fi scos, dar numai pentru ca altul, credincios, să-i iea locul. Moldova cea nouă se va întregi cu toate raialele smulse dela dânsa. Pentru a fi în sfârșit siguranță și pentru cazul cel mai neașteptat, se făgăduia, dacă războiul n'ar fi norocit, ocrotirea Moldovei la pace ori adăpostul lui Dimitrie Vodă în Moscova, cu pensie, și despăgubire pentru casele lui din Țarigrad. Țarul nu schimbă aproape de loc punctele, «ponturile» aduse de Trimesul, — care nu e numit în privilegiu, — al Moldoveanului (1).

Cu actul scris al supunerii Dimitrie Cantemir trimese pe Ștefan Luca, dintre tinerii lui mazili războinici (2), fost pribeag din vremea lui Nicolae Mavrocordat: eră unul din cei mai de încredere oameni pe cari putea să-i aibă la îndemână, el fiind cumnatul lui Neculce, singurul intim al bănuitorului Domn. Lui Luca i se zicea și Luculenco, și el eră dintre răzeșii Țerii-de-sus, — avea însă moșie la Bărboși—, cari știau și rusește. Eră să fie numit Vistier, și funcționă atunci, pentru a strânge știri, numai ca staroste de Cernăuți.

Oștile Domnilor noștri aveau și ele porunca de a se uni cu ale Vizirului la 23 Aprilie st. n. în Bender. Dar abia pe la jumătatea lui Maiu trebuia să plece, cu Baltagi Mohammed, tabăra strânsă lângă Adrianopol, fără să putem fi în stare a spune motivele acestei zăbăvi: de sigur însă se așteptă până atunci să se vadă în ce parte și cu ce gând pleacă Rușii. Cantemir va fi avut partea sa

(1) După *Polnoe sobranie zakonov*, IV, p. 659, în Mitilineu, *Colecție de tratate*, p. 74 și Sturdza, *Acte și documente*, I, p. 15 și urm. Cf. analiza din G. Bogdan-Duică, în *Rumänische Jahrbücher*, 1893, p. 618 și urm., 630 și urm.

(2) *Ibid.* Cf. «sfetnicii săi cei tineri ca dânsul», din N. Costin, reprezentantul indoe-lilor boierimii celei mari.

în rățacirea stăpânilor, ca și Brâncoveanu, care, cum știm, își făcù apoi lagărul lui de observație în gura Urlaților, la Cricov, fără a se mișcă de acolo.

Câtevâ zile după sorocul, amânat, al plecării slujitorilor noștri, Dimitrie Vodă, care treceâ în ochii celor mai mulți ca un isteț ajutător al Turcilor, trimeteâ, la 23 ori la 24 Aprilie st. v. (1), pe Luca în Polonia, la Adam Sieniawski, Hatmanul Regelui August, pentru a negocia cu el în numele Vizirului, către care Sieniawski scrisese de curând pentru a scuti Polonia de primejdiile și pagubele răsboiului. Erâ vorba de o restabilire a lui Stanislas, acum în ajunul luptelor celor mari: cu acest preț s'ar căpătâ o deplină cruțare a tuturora și întărirea păcii din Carlowitz (2).

De fapt, Luca mergeâ la Țar. Scrisorile lui de acreditare și jurământul nu erau însă numai din partea Domnului. Înainte de a luâ o așâ de mare hotărîre, acesta se crezuse dator a întrebâ pe ai săi, a face un Sfat ca acela care, în Constantinopolul Padișahului, se strângeâ înainte de schimbările politice cu însemnătate. Divanul lui Dimitrie Vodă erâ alcătuit din următorii boieri: Nicolae Costin, care în cronica sa arată că n'a avut nici o parte la o măsurâ care, date fiind urmările ei, e osândită de dânsul. Lupu Costachi, care, îndată, merse la țară la dânsul, în părțile Bârladului și, împreună cu o micâ oaste, se închise, el, frații, fiul, cu provizii pentru biruitor, oricare ar fi el; stătù în păduri sigure, lângâ mânăstirea Bursuci, de unde nu-l putù scoate Chigheciu însuș, trimes în podghiaz cu 300 de Moldoveni și 200 de dragoni (3). Apoi Constantin Costachi, care va fi urmat astfel pe ruda sa; Antohie Jora — înlocuit acum cu Neculce —, doi Sturzești: Sandu și Ioan — despre cari nu se aude nimic —, un Grec, Spragiotes, ca Postelnic, Dabija, ca Ban. Pe lângâ aceștia toți, indiferenți sau dușmani, se mai găsiu însă doi boieri, pe cari Cantemir îi putù câștigâ: Vistierul Ilie Catargiu și Păharnicul Gheorghită Mitre (4), care negociase odatâ nunta tânărului beizadeâ Dimitrie cu o fatâ a Brâncoveanului (5).

(1) Cu câteva zile înainte, la 11 Aprilie, Cantemir scrie în cei mai prietenoși termini unora din cei ce încunjurau pe Carol al XII-lea; Hurmuzaki, IX, p. 451—2, no. DCXXV.

(2) Amiras, *l. c.*, p. 57, nota 2.

(3) N. Costin, pp. 100, 105, Neculce, p. 313. După Cantemir, în «Evenimentele Cantacuzinilor și Brâncoveanului», Lupu ar fi fost dator cu 3.000 de galbeni din goștinâ și ar mai fi primit 800 din Vistierie pentru a strânge zahereâ.

(4) Neculce, p. 302.

(5) *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea*, I, p. 317; Neculce, pp. 306—7. Cf. Amiras, p. 67, note; N. Costin, p. 99.

Acestor boieri li se puse întrebarea ce măsură trebuie să se ia față de înaintarea oștilor rusești, cari erau încă foarte departe. Cei mai mulți îl sfătuiră să urmeze exemplul tatălui său în vremea năvălirii lui Sobieski: să se coboare prin Fălciu către Bugeacul Tătarilor ocrotitori: Doamna ar fi fost trimeasă la Oituz, Bârlad ori Focșani pentru a fi gata de trecere pe pământ străin, sigur. După această propunere, asigură Neculce, «au rămas». Dar Luca merse la Țar, la Jaroslaw, și acesta primi nouăle condiții, *din cari vorbește și interesul boieresc*: boierii vor fi inamovibili dacă nu săvârșesc vreo vină dovedită prin judecată; ei pot fi osândiți la moarte numai în Sfat și cu «iscălitura Mitropolitului», cum făcuse Nicolae Mavrocordat; Domnia nu le va lua nici o dijmă, mulțumindu-se cu venitul ocnelor și târgurilor, pe cari Dimitrie și le prevăzuse și prin «ponturile» sale; desetina, goștina dela «vecini» o vor strânge boierii și mazilii; Muscalii nu vor concura aristocrația de țară, nici ca stăpâni de moșii, nici ca dregători (1).

VII.

Declarația silită a lui Cantemir pentru Ruși.

Petru ceru noului său vasal să vie neapărat la Nistru, cu cei 10.000 de oameni făgăduiți și cu provizii. Acesta arătă însă că n'are nici 3.000 și că frica de Tătari oprește pe cărăuși. Cu câți oameni se strânseseră sub steagurile sale, Cantemir se coborî deci și el la 20/31 Maiu într'un lagăr de așteptare și observație, la «Balica», sub mănăstirea lui Balica Hatmanul, care fu apoi Frumoasa lui Grigore Ghica (2). Aici află el de venirea unor Turci dela Bender, cari trebuiau să ridice, după cererea lui, pe negustorii de neamul și legea lor ce se aflau în Iași și se băteau între ei; crezând că e Aga maziliei, Vodă își închise Doamna la Cetățuie și legă, la Stânca, pe acești oaspeți, pe cari pe urmă-i liberă cu daruri, neștiind cum să mai îmbuneze lucrurile. Iașul, înștiințat, se împrăștiase de frica jafului (3).

Prin Neculce aflăm greutatea acelor zile critice. Zlătarii fugiau cu banii ținuturilor, și în Vistierie erau abia zece pungi de bani, carele cu hrană nu veniau la corturile celor «cinci-șese steaguri

(1) N. Costin, p. 306.

(2) La N. Costin: «lângă Bahluu, din gios de mormânturile jidovești».

(3) Cele mai bogate știri în N. Costin.

de lefecii și siimeni», cari se revoltară, mergând la Cetățuie pentru plată. Domnul își pierde iarăș cumpătul: bate pe Bulucbași cu buz-duganul și-i lovește cu sabia, întetește garda lui adusă din Constantinopol, vreo 60 de oameni, și pe siimenii cei noi, cu jurământ, sub Ioan Bănarul, împotriva zurbagiilor.

Turcii se apropiiau: la începutul lui Iunie erau să ajungă la Isaccea. Iasacgiul, judecătorul Turcilor cu negoate, îl făcea pe Vodă hain în față, pentrucă nu se hotărăște la plecare (1). Când Luca sosi în sfârșit cu privilegiul patent, cu «universalul» Țarului, cu lanțul și medalia purtând chipul noului stăpân, sufletul turburat al lui Dimitrie Vodă se alină (2). Nu mai eră vreme de pierdut. Pricopie Căpitanul și vechea saragea a lui Antioh Vodă, Aga Dimitrie, pe care se făcuse a-l bate și izgoni, merseră la Șeremetev, care comandă la Mohilău și Țicanovca, peste Nistru, avangarda rusească, cerând să-i facă îndatorirea de a-l *prinde* cu un podgheaz de vreo 4.000 de oameni (3). Emisarul află pe Ruși lângă Soroca, al cărui pârcălab răspinse pe Turci și pe Poloni și le deschise porțile celorlalți la 30 Maiu st. v. (4).

Podghiazul veni astfel într'adevăr, la 1 Iunie spre seară. Erau 3.000 de Ruși și Chigheciu cu călărimea lui de 500 de joimiri moldoveni. La apropierea lor de Zagarancea, unde Vodă le ieși întru întâmpinare, se dădu porunca de a jăfui, ucide și boteză cu sila pe negustorii turci, la Iași și aiurea, la Roman de pildă (5). Cantemir, care eră un istoric, înoia astfel isprava din 1594 a lui Aron Vodă (6). Peste două zile, la 3 ale lunii, Cropotov, care stătuse o zi în tabără, la «podul lui Bâtcă», lângă Tomești, intră în Iași, și Dimitrie Vodă se supunea public Impăratului creștin (7). Dar păstră totuș înfașșarea cuivă care nu s'a putut împotrivi unei covârșitoare puteri, pe care nu el ar fi adus-o, smomind-o din drumul ei.

Dintre boierii de față — ceilalți pribegiseră în zilele din urmă, — nu numai Ilie Catargiu și Gheorghiiță Mitre ar fi încuviințat fapta Domnului, dar și Constantin Ruset Păharnicul, soțul unei nepoate de

(1) *Ibid.*, p. 100.

(2) *Ibid.*, p. 101.

(3) Neculce, pp. 308—10. Cf. N. Costin, p. 98 și urm.

(4) *Acte și fragmente*, I, p. 314, No. 2.

(5) Neculce, p. 341.

(6) După o scrisoare din tabăra dela Urlați, Cantemir ar fi înștiințat însă pe Turci să fugă; *Acte și fragmente*, I, p. 316, No. 3.

(7) 1-iu Iunie, Vineri, e pentru ieșirea întru întâmpinare, p. 100; 3 Iunie pentru supunere; *Acte și fragmente*, I, p. 313. Aceste date și la Afenduli, în Hurmuzaki, XIII, p. 54.

vară a Domnului (1), chiar și Ion Sturza, — Gheorghică și Sturza pâriseră pe Mavrocordat la Poartă (2) — și în sfârșit puternicul Iordachi Ruset, căruia i s'ar fi părut numai că tânărul stăpânitor «s'a cam grăbit», neașteptând să vadă întâiu «puterea cum li-a merge» (3). La 4 Iunie vedem pe Cantemir pecetluind o poruncă de «oboroace de oaste», pentru hrana musafirilor, cu o nouă pecete latină, în care se numește «Dei gratia princeps Moldaviae», potrivit cu tratatul (4). El primise, sau primi în curând, 30.000 de scuzi (5), pentru a face oastea lui moldovenească, și îndată se dădu veste în țară că plata ostașilor de țară va fi cinci ruble pe lună, adică «50 lei proși și un tult», — după mărturisirea lui Cantemir însuș: cinci galbeni la înscriere și apoi trei taleri lunar (6); mazilii căpătară patente de polcovnici și rohmîștri ca tovarășii lor pribegi; cei dintâi erau să aibă, din aceiași bani ai Țarului, — în sumă de o sută de pungi, scrie Neculce —, 100 de ruble, ceilalți 30, iar chehail (locotenenții) și stegarii, 10. Se căpătară astfel, din slujitori ca și din «ciobotari, croitori, blănari, cărcimari, slugi boierești», destui ostași pentru 17 polcovnici și 170 de rohmîștri. Tătarii numărau 30.000 de oameni (!) și, roind după furt de cai în jurul taberei, se feriau să treacă Prutul, «știind pe Moldoveni că sunt sprinteni la rășboiu» (7). Se cereau vite, câte patru lei una, până la suma de alte patruzeci de pungi (8), și, când nu se găsiră, ele fură luate cu sila, «în Cârligătură și pre la Cotnari», dela cei cu bejenii.

Asupra valorii acestei oștiri și purtărilor ei merită să fie reproduse aceste rânduri, cuprinse în compilația zisă a lui Muste (9): «Atunce toți se făcuse oșteni: slugile lăsau pre boieri, argații lăsau pre stăpâni, și altă prostime mulți au mers de au luat bani și s'au scris la steaguri, — mai mulți fără de arme, că nu aveau de unde-și mai cumperă, că și arcarii sfârșise arcele, săgețile și săhăidacele

(1) Neculce, p. 317.

(2) Axintie Uricariul, în *Letopisițe*, II, p. 122.

(3) N. Costin; Neculce, p. 311. Rusul vizită Curtea și mănăstirile, apoi se întoarce la tabăra lui.

(4) *Studii și doc.*, XII, p. 99.

(5) 16.000 de galbeni, după un raport muntean; Hurmuzaki, VI, p. 29.

(6) Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 937; N. Costin, p. 101. Cf. Muste, p. 45: «jalovanie țarsca». Pentru plata ostașilor lui Chigheciu, v. Hasdeu, *l. c.*

(7) *Ibid.*

(8) Neculce, pp. 313—4.—Trebuiau să fie 100 de oameni la un steag (*ibid.*).—Cf. Muste, p. 45, pentru provizii.

(9) *Ibid.*

ce au avut în dughenile lor, ce își făceau sulite din crângi ascuțite și pârlite la vârful; se încălăra cine cum putea. Dară ce oștean», scrie acest boier nu prea mare, «va să fie prostimea, mojiicii, ce niciodată pre cal n'au încălecat, nici armă în mână n'au prins de când erau ei, nici în oști n'au slujit; ce numai cât pierdeau banii. Că mulți de acia, și polcovnicii, — nefăcându-li nime căutare, să li iea sama cine câți oameni au strâns, fără numai strigau și poronciau și scriau cărți: tot omul să încalece, să meargă în oaste, pentru volnicia lor, iar cine nu va ascultă această poroncă, ori boier ori breslaș, și nu va merge în oaste, bine să știe că acela va rămâneă vecin și podan, în veci nerăscumpărat și nevolnicit, și tot ce va aveă, se vor da în jac, — umblau jăcuind în toate părțile, cirezile de boi de negoț ce mergeau la iarmaroace în sus, turme multe de oi a' gelepilor, până și de prin carăle bejenarilor, pre unde aflau câte două au trei cară, jăcuiau ce găsiau și ce-și puteau. Iară în oaste n'au mers.»

VIII.

Țarul în Iași.

Incă din ultima zi a lui Maiu, Șeremetev însuș trecuse Nistrul pe la Rașcov, având cu el pe Dolgoruchi și «alți ghegenerali», cu 15.000 de oameni; răzeșii dela Nistru îi oferiră îndată slujba lor de ostași (1). La 6/17 Iunie Cantemir îl întâmpină la Țuțora, unde comandantul muscălesc sosise cu o zi mai înainte (2), întovărășit de acele cete ale răzeșilor Orheiului, Sorocăi și Lăpușnei, cari se temeau să nu fie pedepsiți de Tătari (3). În suita Domnului erau Neculce și Luca, dar și Constantin Ruset. Șeremetev primi un cal turcesc dela Cantemir și împărți blănuri de sobol și viguri de postav scump vizitatorilor. De față eră și Sava din Ragusa, cunoscutul scriitor, care jucă de mult un mare rol diplomatic la Muscali și le dăduse nădejdea unei răscoale generale a Slavilor din Balcani (4).

Dacă s'ar fi mers atunci asupra Dunării, cu trupele lui Șeremetev și cele, cari veniră îndată, ale generalului Janus, dacă Țarul ar fi

(1) *Acte și fragmente*, I, p. 314, No. 2.

(2) N. Costin, p. 101; Afenduli, *l. c.*; Neculce, pp. 311—2.

(3) Și se așezară în Ținutul Cărligăturii (Neculce, *l. c.*).

(4) V. și proclamația Țarului către Greci în Miklosich și Müller, *Acta et diplomata graeca medii aevi*, pp. 279—81, No. XIX.

lăsat mai răpede «nunta leșească» dela Jaworow, eră cu putință să se oprească Vizirul la Dunăre. Dar abiă Sâmbătă, la 23 Iunie/4 Iulie, se află el la Țuțora, după ce, trecând pe la Soroca, străbătuse părțile Bâcului (1). Il călăuziseră aceia dintre vechii pribegi cari nu se întorseseră încă în țară, Savin Banul și Pavel Rugină. Mitropolitul Ghedeon îi ieși cu evanghelia înainte, întovărășit de Iordachi Ruset și alții, — Domnul *care nu se așteptă la o asemenea primejdioasă vizită*, aflându-se în lagărul dela Zagarancea. Asupra Impăratului creștin Vlădica stropi aghiazmă, într'un ceas rău pentru Moldova, căreia marele oaspete îi aducea solia unor nenorociri îndelungate, unor storcătoare cheltueli, a unei pierderi de pământ românesc și a unei îndelungate umilințe.

Petru nu eră om să aștepte pe Vodă, oricât de mult s'ar fi grăbit acesta. La apusul soarelui el eră în Iași, fără suită, și vedeă Curțile; baia turcească îl atrase, și merse acolo să se curățe de praful marșurilor de vară. In acest timp Țarina Ecaterina, sosită ceva mai târziu, mergea să vadă pe Doamna Casandra, fiica lui Șerban Cantacuzino, care de sigur că aveă mai multă învățătură și mai frumoase purtări decât «Imperatorița», născută într'un sat german din Livonia. Casandra primi obișnuitul medalion cu chip în miniatură. Cantemir însuș intră în Curte, și nu găsi pe musafirul său cel puternic; se întâlniră apoi la scări. Și, cu brațele lui vânjoase, Rusul, care primise sărutarea mâinii, își ridică gazda în slava cerului, sărutându-l apoi pe creștet (2).

A doua zi, Duminecă, deși eră în postul Sâmpietrului, se dădă în locuința domnească ospăț mare, după ce dimineața Petru cercetase, în sunetul clopotelor și prin mulțimea de popor ieșită ca să-l vadă (3), numai «cu trei slugi ofițeri», bisericile, lăudând mai ales Golia, în care i s'a părut că recunoaște, pe lângă elemente de stil polone și grecești, și altele rusești. Țarul se arătă plin de amabilitate față de gazda sa, căreia-i dădă locul de cinste la masă, sărutându-l iarăș, și la început și la închinarea păharelor. Erau de față Cancelarul Golovchin, apoi generalii Galițin, Dolgoruchi, Rönne, Weisbach, secretarul Șafirov, Raguzanul Sava, pe lângă Toma Cantacuzino, vărul Brâncoveanului, și Gheorghe Castriotul, musafirii munteni.

(1) Data la N. Costin: 5 Iulie ar fi fost însă Duminecă.

(2) Neculce, p. 102.

(3) Muste, p. 46.

Prezența acestora în Iași ar arăta bună înțelegere între cei doi Domni, deși încă în ultimul timp Cantemir fusese invitat de Turci să alerge pentru a prinde pe hainul din Țara-Românească, care însă era aflător în fruntea unei adevărate oștiri. Dar Toma trecuse încă de atunci la Ruși,—venind întâiu la Șeremetev,—mai puțin din dorința de a-și compromite domneasca rudă, cât din tragere de inimă adevărată pentru acești creștini de legea Răsăritului, cu cari Cantacuzinii stăteau în strânse legături trădătoare încă dinainte (1). El putea fi privit deci ca un fugar, cum îl privește mai târziu istoriografia de Curte moldovenească; încă dela 18 Iunie părăsise fără voia Domnului său Țara-Românească, unde era Spătar (2). Unul din cei ce-l întovărășiră era Ceaușul spătăresc, locțiitorul Spătarului, Ghinea, celălalt, «Toderașcu, brat David Ceaușul, neam foarte ciocoiu, Șcheau», cum îl încondeiază cronica oficială, era Teodor Corbea, care ajunse «canțileariul» lui Petru cel Mare, după ce fusese negociator între el și Rákóczy (3), și talmăci *Psaltirea* în versuri românești. Toma ducea cu sine și un văr, Gavrilă din Drugănești, nepot de frate al pretendentului Gheorghe, ucis în 1673, și pe fiul lui, Preda, care se întoarse abia la 1724, precum și pe căpitanul Mihalachi; Stolnicul Mihalcea Cândescul, din părțile Buzăului, îi dusesese prin Vrancea (4).

Spătarul pribeag avea cu el vreo 40 de oameni numai. Nu trebuie să se uite însă că Brâncoveanu însuși ținea un căpitan de călări în tabăra lui Șeremetev, care și băuse de două ori în cinstea lui Constantin Vodă, cu salve de puști (5).

Cât despre celălalt Trimes, el aducea din partea lui Hrisant Notara, Patriarhul de Ierusalim, care și el era autorizat la aceasta de Vizir, propuneri de pace (6). Aceste propuneri, asigură povestitorul oficial muntean, ar fi fost respinse,—cu toate că Țarul știa

(1) V. *Documentele Cantacuzinilor*, p. 261 și urm.—Și în 1712 Țarul voia să păstreze prin Mihail Cantacuzino legăturile cu căpeteniile sârbești gata de răscoală; *ibid.*

(2) Hurmuzaki, VI, p. 79. Se îmbrăcase în haine «persane», ca și cum s'ar fi ascuns pentru a merge la o ibovnică; *ibid.* V. și Dobrescu și Giurescu, p. 211, nota 1.

(3) Aceste *Anale*, p. 5. Pentru o solie a lui Teodor Corbe dela Brâncoveanu la Cantemir, v. Cantemir, «Evenimentele», § 20.

(4) Greceanu, pp. 200—1 și nota lui Șt. Grecianu. In vol. XXI din «Studii și documente» dăm acte cu privire la el și la ai lui. Pentru Cândești v. prefața la ediția ce am publicat din *Cronica lui Constantin Căpitanul*.

(5) Izvoarele citate. Brâncoveanu ar fi primit dela Țar, crede Neculce (p. 318), 300 de pungi pentru proviziile pe cari nu le trimese. El dădă, mai pe urmă, banii îndărăt. V. mai departe.

(6) *Acte și fragmente*, I, p. 313; N. Costin și Neculce; Greceanu, l. c.

mai de mult pe acest Castriot grecizat, care putea fi, în numele lui Scanderbeg, un pretendent la stăpânirea Albaniei, — prin uneltirile lui Toma, pe deplin înțeles într'aceasta cu Cantemir.

De fapt, cu toate aceste manifestări pentru cauza creștină, situația lui Cantemir eră așa, încât numai un războiu fericit îl putea scăpa, și acest războiu trebuia să fie, cum s'a spus, repede, prinzând pe Turci *înainte de trecerea Dunării*. Moldova nu putea da proviziile de nevoie pentru 100.000 de oameni; ea nu le avea, și câte erau la îndemână nu ieșeau la iveală și nu puteau sosi în lagăr, Domnul neavând, cum se vede zilnic tot mai mult, nici o autoritate. Brâncoveanu, care se răscumpăraseră dela Turci pentru toate prin gătirea a 2.000 de care cu patru boi și câte doi oameni (1), avea zahereă destulă, dar nu eră dispus s'o trimeată încă Țarului, chiar cu primejdia de a trece înaintea lui drept cel mai autentic «Iudă». Față de Ruși el avea aceeaș politică pe care o avuse odată față de Austriaci; țara lui eră prea slabă ca să ajute pe cei ce nu se dovediau că pot birui și stăpâni. Se poruncise aducerea de hrană de peste Nistru, dar ea putea să vie numai foarte încet, și o parte din care fură prădate de Tătari «la bălțile Căinarului», iar altele rămaseră pentru spitalul militar din Soroca (2). Petru cel Mare ar fi așteptat bucuros până la alcătuirea magazinelor dela Iași, dar noul său aliat îl grăbiă arătându-i că «la Siretiu», în Brăila, e tot ce trebuie, lucru despre care dădea asigurare și Toma Cantacuzino. Oastea rusească eră să plece deci prea curând pentru o sigură defensivă, prea încet pentru o norocoasă ofensivă.

Dar până la ceasul negociațiilor se petrecu bine în «casa cea mare» a Curților Domnești din Iași, «la cină». Vinul de Cotnari și pelinul moldovenesc căpătară aceleași laude ca și stilul bisericilor și frumuseța vitelor. Boierii băură fiecare câte un pahar «dres» de mână împăratească, după datinile de prietenie la petrecere ale Rușilor. A doua zi, Luni, Impăratul pravoslavnic cercetă, fără suită, mănăstirea Trei-Ierarhilor, mai ales pentru a se închina moaștelor Sfintei Paraschive: în strana domnească nu voi să stea, ci ascultă slujba în picioare, ca orice credincios de rând. La trapeza egumenului grec veni Cantemir, și se luară dulcețile. Apoi ofițerii nouăi oștiri moldovenești fură trecuți în revistă, cu sărutarea mâinii

(1) Rapoartele austriace din Hurmuzaki, VI.

(2) Neculce, pp. 314—5.

împărătești din partea fiecăruia. Și Mitropolia, clădirea Anastasiei lui Duca Vodă, cuprinse pe Țar în zidurile ei. Încă odată el merse la Golia și apoi, înainte de întoarcerea la Curte, unde nici acum nu petrecu noaptea, la Sf. Nicolae cel Domnesc, de curând prefăcut de Antonie Vodă Ruset.

În aceeași zi Golovchin și Sava chemară, după porunca stăpânului lor, pe boierii nemulțumiți cu noul rost dinastic al Cantemireștilor, cu Domnia «pe neam», la gazda lor, în casa lui Dediul Spătarul, socrul pribeag în Polonia al lui Mihaiu Racoviță. Iordachi Ruset se împotriviă din răspuțeri la păstrarea acestei clauze din tratat, și vedem cu mirare că eră de față și fratele lui Mihaiu Vodă, Dumitrașco Racoviță, care, firește, sprijinind «schimbarea Domnilor», apăra interesele aceluia. Cronica lui Mihaiu Vodă, așa zisul «Muste», laudă gândul celor ce voiau Domnie cu alegere, și nu «Domn veșnic», și e de părere că Dimitrie Vodă n'ar fi trebuit să se asigure dela început în această privință (1). «Veșnicia» e luată în batjocură: «Ce îndeșert s'au ostenit, că veșnic numai singur Domnul Dumnezeu este, și, precum este veșnic, așa și lucrurile lui sunt necuprinse și nehotărâte de mintea omenească. Ce cugetau Domnii și aceste țări, și la ce au ieșit sfârșitul lucrurilor?» (2). Savin Banul, înălțat acum la Postelnicia cea Mare (3), pare să fi luat parte la discuție mai mult ca spion al lui Cantemir, căruia-i dădă veste de toate. Cancelarul respinse «pofta» oligarhilor Moldovei, și Ruset bătrânul fu, îndată, arestat și petrecut de 50 de dragoni și de Armașul cel Mare la Soroca, de unde fu dus apoi la Chiev și liberat numai după doi ani, prin stăruințele Brâncoveanului și ale ostatecilor ruși la Poartă (4).

Înainte de această măsură, care rupea legătura, totuș așa de folositoare, a lui Dimitrie Vodă cu cel mai isteț și mai influent din boierii Moldovei, acesta se învoise a iscăli, — împreună cu fiul său Constantin, cu Ilie Catargiu, cu Gheorghită Mitre, — «universalul» către Țară, prin care se înșirau legăturile vechi cu Turcii, nouăle lor încălcări, intervenția mântuitoare a Țarului, care a plecat la 15 Iunie asupra păgânilor către podul dela Isaccea și chemă pe toți cei în

(1) P. 46.

(2) P. 47.

(3) Muste, p. 50. Despre el și ceilalți «boierenași, feciori de boieri» cari fugiră cu Cantemir, Cronica racovițească spune cu răutate că «n'au cutezat a rămâneă pentru jacuri ce făcuse în cirezile cu boi neșuțitorești și în turmele cu oile gelepilor» (*ibid.*).

(4) Neculce, p. 37.

stare a purtă armele să vie, pentru datorie, leafă și pradă, cel mai târziu până la 15 Iulie spre a se uni cu oastea împărătească. E de o mare însemnătate acest manifest, păstrat într'o rea traducere latinească, venită poate dela Brâncoveanu însuș, și într'un rezumat german (1). Publicând în adausul documentar o formă corectă, dăm în acest loc retraducerea în românește a documentului, care a fost alcătuit între 17 Iunie, trebuind măcar două zile pentru ca știrea intrării lui Petru să ajungă la Iași, și 23, când Țarul veni la Țuțora, în timpul, prin urmare, când *Cantemir nădăjduia că Petru va merge de-a dreptul asupra podului fără a-și pierde vremea prin Iași numai pentru plăcerea de a-l compromite definitiv pe Domnul Moldovei și de a-l câștiga pentru totdeauna.*

«Dimitrie Cantemir, cu mila lui Dumnezeu Domn pe viață al țerii Moldovei.

Preasfințitului Mitropolit al Sucevei, episcopilor, boierilor, căpitanilor, și celor al doilea și al treilea, de tot felul, și la toată oastea și la toți curtenii de țară, și plăieșilor, și tuturor locuitorilor țerii Moldovei, vă facem știut cu această carte a noastră că, din vremea străbunilor și bunilor părinților noștri, dușmanul Sfintei Cruci a pustiit pe ai noștri multă vreme cu grozava-i putere, arătându-și în deosebi cruzimea. Când însă ascunsese sub piele de oaie pe lupul cel răpăreț, prea setos de sânge creștin nevinovat, la începutul ajungerii țerii noastre sub stăpânirea sa și a proorocului său Mohammed, Bogdan Vodă, fiul lui Ștefan Vodă, Domn deplin, a făcut, cu jurământ, pace, cu învoeală ca Moldova să nu fie supusă la alt bir decât, pe an, 4.000 de galbeni, 40 de cai, 24 șoimi, după primirea cărora să nu facă nici o silă țerii Moldovei.

Dar păgânul cel necredincios și călcător de jurământ nu și-a ținut cuvântul, ci a făcut atâtea năvăliri zilnice asupra Moldovei, a dărâmat cetăți și întărituri, pe altele le-a luat în stăpânire, ca Tighinea, Chilia, Cetatea-Albă, Galați, Reni, Soroca, Ismail, cu alte locuri lângă Dunăre, și tot Ținutul Bugeacului, și el însuș, sub cuvinte închipuite, a îngăduit adesea Tătarilor să prade toată țara Moldovei, a luat în aspră robie pe locuitorii ei, pe fruntașii noștri boieri, sfetnici și curteni, a târit pentru poftete sale pe atâtea din

(1) Hurmuzaki, *Supl. I*, VI; IX, pp. 454—5, no. DCXXXI. — După d-l Bogdan-Duică ar fi și în vol. III din *Monumenta Hungariae* ale lui Theiner.

fetele și soțiile lor cinstite; ba încă a cercat să le aducă la legea sa păgână și tiranică, pe dânsule, pe Domni și alți mai mari, împreună cu casele lor, prin felurite chinuri și amenințarea cu moartea. Aceasta au încercat-o și asupra noastră, când cercă să ne nimicească prin dări tainice și de față și adăugă zilnic fel de fel de dăjdi, pe cari le știți.

Dar mila dumnezească nu uită niciodată de poporul său, și deci cu duhul ei a umplut și a ațâțat pe de Hristos iubitorul Petru Alexievici, Țarul a toată Rusia, care, luându-și nebiruitele arme, cu amintirea Sfintei Cruci adică, s'a împotrivit puterii celei tirane, spre desrobirea neamurilor creștine din șerbia păgânilor. Cu care trebuie deci ca noi să ne unim în grabă, în calitate de tovarăși de arme, din toată inima și sufletul, cu toată averea noastră, mergând spre Dunăre și stând împotriva asaltului tiraniei și năvălirilor Turcilor.

Căci, cu ajutorul lui Dumnezeu, la 4 Iunie oastea Măriei Sale Țarului a stat la Bender, la 15 însă ale aceleiaș luni ea s'a mișcat spre Dunăre, către podul pe care cu sângele nostru l-am clădit. De aceea Măria Sa Țarul ne-a dat de știre, nouă și altora, pentru ca oricine poartă numele de creștin să se suie călare și să se unească și el cu oștirea Măriei Sale; iar, care nu va voi, averile i se vor confiscă. Și cine va ascultă de această carte, acela va căpăta mila Măriei Sale Țarului asupra averii lui întregi. Că s'au numărat lei din Vistieria Măriei Sale pentru 10.000 de ostași, și s'au dat în mâinile mele. Deci cine va veni în tabără, va primi la început 5 galbeni, iar pe lună i se vor da 3 lei împărătești. Și cetățile ce ni s'au luat de tirani se vor da toate înapoi, cum spune Măria Sa Țarul în universalul său. Și, dacă, de acum înainte, cineva ar voi să fie de partea Otomanilor, de față ori în taină, acela va fi afurisit, blestemat, izgonit ca Iuda din obștea sfinților, și anatematizat pe veci; și averile lui, ca ale unui dușman al Măriei Sale Țarului, se vor confiscă, și le va pierde, și pedeapsa-i va fi tăierea capului.

De aceea, fraților prea iubiți, aceasta v'o spunem, să nu fie nimeni care să se îndoască. Căci cine se va arăta protivnic acestei cărți, va chemă asupra capului său mulțime de nenorociri strașnice. Și astfel, cu ajutorul lui Dumnezeu,

să vă uniți cu oastea Măriei Sale Țarului și să urmați cât mai în grabă pașii noștri. Iar, întru cât cineva din voi nu se va înfățișa în tabără până la 15 Iulie, va fi pedepsit cu asemenea pedepse. Dându-vă de știre aceasta, mă rog de bună sănătate.

DIMITRIE CANTEMIR, Domnul țerii Moldovei; ILIE CATARGIU, Vistiernic Mare; IORDACHI, Logofăt Mare; GHEORGHITĂ, Stegar (!) Mare; CONSTANTIN RUSET, Paharnic Mare (1).

După cearta cu doritorii de schimbări în Domnie — nu se spune ce s'a făcut cu Dumitrașco Racoviță, despre care în cronica lucrurilor dela 1711 Cantemir știe însă că Brâncoveanu l-ar fi osândit la moarte (2), — Țarul dă în tabăra sa, la *obuz*, în a doua zi aniversară a luptei dela Pultava, o mare petrecere, un praznic de biruință. Mitropolitul Ghedeon făcù rugăciunile, pe cari le întovărăși focul celor 52 de tunuri și al puștilor din cele cinci rânduri ale dragonilor, ale «drăgănimii». Cu picioarele în șanțuri anume săpate se ospătară în «cinci-șase corturi» Țarul, generalii, Vodă, așezat între Șeremetev și Cancelar (3), Mitropolitul și cinsprezece boieri anume poftiți. Ai noștri mâncară de fruct, cu toate că eră post, și încă Miercuri, dar «libovul Impăratului creștinesc» birui frica de pedeapsă dumnezească. Se bău șampanie, «vin dela Franțuji», de care «mărmuriră» iute Moldovenii, deprinși totuș a svântă buțile de Cotnari. Neapărat că acolo «au și mas», întorsul la Iași fiind cu neputință și, iarăș, neapărat că Muscalii desbrăcară noaptea pe fiecare de ce se putea luà mai ușor: «pistoale, rafturi, epingele», în semn de netrecătoare amintire.

În acea zi de «benchet» chiar, boierii ar fi primit, după Nicolae Costin, cu iscălitură tratatul, și în clauza care asigură dinastia can-

(1) *Universalul* lui Cantemir e însemnat și prin aceea că aici întâia oară și în legătură cu această răscoală pomenește el vechiul tribut și vechiul peșcheș. El găsisse aceste cifre fără îndoială în arhivele otomane pentru Domnia lui Bogdan mai întâiu. Cf. Giurescu, *Capitulațiile Moldovei*, București 1908.

(2) Cronica racovițească a lui Muste (v. și mai departe; *Letopisițe*, III, p. 46) salută cu căldură pe Țar: «Frumos lucru și cu minune eră tuturor a privi atunce Impărat aice la noi, și fără de nici o mândrie grăia cu toții.» Poporul «mulțămia lui Dumnezeu cu multă bucurie că li-au trimis Impărat creștin, nădăjduind că vor ieși de supt jugul păgânilor»; *ibid.*

(3) Raportul lui Tiepolt, Hurmuzaki, VI, p. 100, care înseamnă că Dimitrie «vorbiă bine latinește» și că împărțise vin Rușilor. Il descrie astfel: «de statură mijlocie, pătrat, rumen, bărbos ca Muscalii, în haine polone». Tot acolo, descrierea «satului» Iași.

temirească (1). Neculce arată însă că numai a doua zi, cu mintea limpede, s'a îndeplinit aceasta acolo, în lagărul de peste Prut. Apoi în Iași se făcù publicarea tratatului, semnat în forma-i definitivă și de Țar; tot clerul și toată boierimea erau adunați, împreună cu Sava Raguzanul, în «biserica domnească pre poartă», paraclisul Curții. Cronica lui Racovița înfățișează scena: Vodă în Scaun, «sinior Sava» lângă dânsul, «boierii înaintea lui». Logofătul cetește «ponturile» — cari se rezumă, corespunzând celor din Neculce—«și, după ce cetia Logofătul un pont, întrebă Dumitrașco Vodă pre boieri: bunu-i acest pont? Ei ziceau: bun; iară care pont nu erà pre voia boierilor, ei răs-pundeau că nu-i bun, și de aci stau până așezau cum erà mai bine» (2).

IX.

Brâncoveanu și Petru cel Mare.

Numai după aceasta se putù face plecarea, cu privire la care Neculce spune lămurit că *Țarul s'ar fi gândit la drumul Focșanilor,—pentru a scoate din bârlog pe Brâncoveanu, de sigur* (3). Și un raport din suita Țarului vorbește de planul lui Petru, — chiar după ce află, la 7/18 Iulie, că Turcii au trecut Dunărea, — ceea ce se făcuse, după primirea ordinelor Sultanului și un Divan de răsboiu, la 9 st. n. (28 Iunie) (4)—de «a se uni cu generalul Rönne» (5).

Încă dela 6 Maiu—cum se vede din Cronica Greceanului—Brâncoveanu plecase din București: oprit de o poruncă a Vizirului la Gherghița, el se așeză, cum s'a mai spus, pentru ușurința hranei, la Albeștii de lângă Urlați (6). Dela Focșani Țarul aveà numai plaiurile Buzăului de străbătut ca să ajungă la tabăra domnească de lângă Cricov. Se pare că Munteanul aflase de sfatul ce se dădea Țarului, căci el mijloci la Turci să i se îngăduie desfacerea oștirii și întoarcerea la Târgoviște, unde se află acum în ajunul Sfântului Petru, la 28 Iunie. Astfel proiectul drumului pe la Focșani trebuì să cadă.

(1) N. Costin, p. 103. Cf. un raport din lagăr, *Acte și fragmente*, I, p. 322, No. 2.

(2) *Muste*, pp. 46—7.

(3) P. 319.

(4) Hurmuzaki, VI, p. 107, No. LVII.

(5) *Ibid.*, *Supl.* I, p. 411.

(6) V. și memoriul meu despre *Cronicile muntene*, (aceste «Anale», XXI), pp. 34—5. Și de Toma Cantacuzino se svoniă că vine pe la Focșani; Greceanu, p. 205.

Dar trei corpuri rusești apucaseră înainte, și cel dintâiu avuse și el scopul de a sili pe Domnul muntean la recunoașterea nouăi vasa-
lități în condițiile în cari fusese adus a o recunoaște public Domnul
Moldovei, — aducând astfel mazilia sa, înlocuirea cu Ioan fratele lui
Nicolae Mavrocordat, închiderea capuchehaieiei sale Iano Cretanul (1),
primejduirea vieții fratelui său Antioh, care scăpă numai pentru că
se dovedî că dăduse din timp știri despre trădare. Comandantul
acelui corp de avangardă, menit a face o presiune asupra lui Brân-
coveanu, generalul Rönne, ducea trupe de elită, «oaste care eră mai
frunte, de Muscali», apoi jomirii repezi ai lui Cropotov, «Cropot»
al lui Neculce, și un *polc* de Moldoveni; Toma Cantacuzino, cu pu-
ținii ce erau lângă dânsul, slujia de călăuză (2). Abiă la 12 Iulie st. n.
(1 Iulie) (3) se făcù însă pornirea lui cu 8 regimente de dragoni,
atunci când, cum s'a spus, Vizirul trecuse Dunărea. Nu știm pe ce cale
se duseră acești înaintași împotriva Brăilei, dar abiă la 12/23 ale
lunii, deci cu mult prea târziu, Rönne se găsiă supt cetate; numai la
14/25, după ce Daud Pașa revenise asupra capitulării care dădea
Rușilor cetatea, armele și persoana sa, Brăila eră luată cu asalt (4).
Acuma însă totul eră isprăvit în tabăra cea mare: o pace rușinoasă
întrerupsese mersul triumfător al Impăratului creștin care credea să
între peste ramuri de finic în moștenirea sa.

Neculce arată că Toma Cantacuzino aveă Domnia munteană fă-
găduită, dacă Brâncoveanu s'ar îndărătnici a nu luă o hotărîre; altfel,
i se păstră un rang de general moschicesc, moșii și un loc la Curte (5).
Tot așa spune și Greceanu, și Radu Popescu, în Memorii (6). Un
compiler care strânge în opera sa știri contemporane, din cro-
nica lui Mihaiu Racoviță, adauge că Toma aveă delegație dela boieri
pentru a reclamá dreptul de a se alege și la Munteni Dom-

(1) Cf. însă N. Costin, pp. 114—5.

(2) Neculce, p. 318.

(3) Afenduli, p. 55; Hurmuzaki, VI, p. 101. In *Journal de Pierre-le-Grand* pare a se
înțelege până la 25 Iunie st. v. (6 Iulie st. n.) pentru ziua plecării.—Aceleași date se
află în amănunțitul raport din N. Costin, p. 108. V. în sfârșit și notițele din rapoartele
lui Fleischmann, Hurmuzaki, VI, pp. 85, 96.

(4) Scrisoarea lui Rönne, în Afenduli, p. 55.

(5) *L. c.*

(6) *Magazinul istoric*, V, p. 174.

nul (1). Brâncoveanu, îndată ce află de plecarea Rușilor spre Brăila cu acest trădător al său, trebuiă să bănuiească gândul de a i se da Scaunul țerii, și orice asigurare în alt sens ar fi fost zădarnică. A-i cere ca în aceste împrejurări să facă jurământul de credință conducătorului unei oștiri hămesite și zăpăcite, și tocmai în ceasul când Vizirul, cu o oaste neobișnuit de puternică, făcea lagărul său pe malul stâng (2), — eră de sigur cea mai absurdă dintre pretenții (3). Cum se vede din purtarea lui Constantin Vodă față de Imperiali și față de Regele saxon al Poloniei (4), el nu voiă, nu putea, având grija sa și a țerii sale, să primească o suzeranitate creștină care nu s'ar fi dovedit întâiu deplin și statornic biruitoare. Față de Ruși, el n'a fost nici mai bun, nici mai rău, — mai «Iudă» pentru a întrebuiță cuvântul Țarului însuș, — decât față de alți creștini, pe cari în teorie, ca ideal politic și simpatii personale, îi voiă de sigur mai bucuros decât pe Turcii, «foarte răi, lacomi, varvari, vrăjmași creștinilor, trufași, blestemați, lacomi, tirani, nemilostivi, spurcați, păgâni», precum îi cinstește chiar cronica oficială, scrisă de Radu Greceanu, a acestei Domnii. Dar el voiă înainte de toate, ca un bun cârmuitor, păstrarea țerii sale, «întreagă și fără primejdie de cătră amândoaă părțile» (5). Dacă pârile lui Talabă, agentul român al lui Rákóczy la Poartă (6), sunt întemeiate, încă din 1709 i se spusese Țarului de către Brâncoveanu că numai atunci ar putea să facă închinarea lui către cuceritorul cel nou, ale cărui fapte le urmăria cu cea mai mare luare aminte, punând să se traducă pentru cetirea lui și «Prognosticuri» despre viitorul puterii rusești, ca al lui Acxtelmeier (7), — când el și-ar urmă biruințele și, împăcat cu Carol

(1) V. Muste, p. 45. Cf. cererile lui Iordachi Ruset și ale lui Dumitrașeu Racoviță, apoi și ale lui Lupu Costachi, pentru Moldova, mai departe. — Ce spune omul lui Racoviță despre lucrurile dela Munteni are o deosebită valoare, fratele lui Mihaiu Vodă, Dumitrașeu, fiind ginerele lui Mihaiu Spătarul Cantacuzino. Lui Toma i se atribue aici atragerea lui Petru la Iași — unde, de fapt, el căută să lămurească situația cu Cantemir —, «smintirea» lui din «calea de pe Nistru», înșelarea cu Brăila, făgăduind răscoala generală a Muntenilor; *ibid.* Pe alături apare numai, în «sfatul nesocotit cu întreagă sminteală» a «Moscalului neștiutor rândul și puterea acestei țeri», și Cantemir.

(2) Încă dela 8/19 Iunie el se află la pod; Amiras, p. 63; *Acte și fragmente*, I, p. 315, no. 1. S'a arătat mai sus că trecerea s'a făcut la 9.

(3) Și cronica racovițească explică nemișcarea lui Brâncoveanu prin acest năcaz; p. 46.

(4) *Doc. Brâncoveanu*, cap. I.

(5) Greceanu, p. 198.

(6) Aceste «Anale», p. 5.

(7) Aceste «Anale», XX, p. 221.

al XII-lea, unit cu Rákóczy, ar putea năvăli în părțile noastre cu puterile trebuitoare (1).

Astfel, când în locul unei mari oștiri cuceritoare el văzù numai pe joimirii și Moldovenii lui Rönne și Crotov, și încă având în frunte un călăuz ca Toma, înțeles cu vechiul dușman Cantemir, «vestitul telpiz», «rău», «nebun», făcător de «lucruri blestemățești și necuvi-oase» (2), el nu putù să dea nici o ascultare îndemnurilor venite dela cei câțivă boieri rusofili cu orice preț, sau scrisorilor rusești, dela miniștrii Țarului și dela Rönne însuș, de bună seamă în clipa plecării (3). Nu dădù nici o urmare *universalului* împărătesc pentru provizii și «alte lucruri necăzute și necuviincioase», pe care stegarul Vlasie, din ai Spătarului rebel, îl adusese, și anume nu la Curte, unde putea să găsească osânda la moarte a trădătorilor, ci la Mitropolie, de unde păstoria un Vlădică vechiu cunoscător al rosturilor rusești: acela erà Ivireanul Antim, din părțile caucaziene, de mult străbătute de emisarii Țarului «liberator»; Antim erà de altfel mai de mult înțeles cu Toma (4). Din boieri Greceanu spune că doar Căpitanul Manta, Iordachi Cocorescu și Constantin fiul Cornii Brăiloiul merseră, la Toma, rămâind apoi «câinii nimănu».

Neculce mărturisește că numai atunci când cauza rusească se făcea pentru Domnul muntean una singură cu a «eosforului», a luceafărului de dimineată Toma, Constantin Vodă opri zahereaua «*ce o pornise înaintea Muscalilor la Fălciiu*», rămânând ca mai târziu să-i dea Țarului banii îndărăt (5). Turcilor el le trimesese de curând altă rată din sutele de pungi datorite (6), precum și cele 100.000 de oi cerute; Căpitanul Robea le ducea o parte din cele 3.000 de care și 1.000 de salahori ce se ceruseră (7). Cu compromiterea-i prin trecerea lui Toma Spătarul la Ruși (8), cu lagărul Vizirului la Cartal și cu Tătarii în coastă, setoși de prada șesurilor muntene, cu un Pașă la Galați, unde se așezase Ioan Vodă Mavrocordat (9), fără îndoială că nici nu putea face altfel. Dar proviziile gătite pentru Ruși

(1) Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 392.

(2) Greceanu, *l. c.*

(3) După luarea Brăilei, el credeă să poată sfărâma podul dela Isacce (N. Costin, p. 108).

(4) Radu Popescu, *Cronica*, în *Magazinul istoric*, IV, p. 23; Greceanu, p. 206.

(5) P. 320.

(6) Hurmuzaki, VI, p. 91.

(7) Greceanu, p. 204.

(8) Raport olandez din Constantinopol, 5 August 1711; *Doc. Brâncoveanu*, p. 177.

(9) Scrisoare a lui Brâncoveanu din 4 Iulie st. n., *ibid.*, pp. 87—9.

nu fură dăruite și ele Vizirului chiar atunci, ci păstrate sub pază bună și date acestuia *numai după biruință* (1). Indată, de alminterea, pacea dela Prut scoase pe Domnul muntean, — care lăsase la hotar pe Marele Căpitan de margine, pe cel de Dorobanți și pe cel de Ploești, retrăgându-se însuș la Târgoviște, cum am spus, în ziua de 28 Iunie (2), — dintr'o situație prea grea chiar pentru experiența și talentele lui diplomatice (3).

X.

Luptele dela Prut și pacea dela „vadul Hușului“.

Generalul rusesc Janus (4), care mergea înainte, prin locuri cu totul pustii din pricina deselor năvăliri de Tătari, iar acum arse de soare și mâncate de lăcuste, — pe cari de sigur nu le adusese neexperiența lui Cantemir ori trădarea Brâncoveanului, cum nu putuseră aduce, cu douăzeci de ani înainte, aceleași împrejurări împotriva Regelui Sobieski, — ajunse pe la amiază în ziua de 7/18 Iulie la Gura-Sărății, lângă satul Vetrișoia (5), nu departe de târgul Fălciului, unde avea poruncă să facă magazine de provizii: cele trimise de peste Nistru cu 3.000 de căruțe fuseseră în adevăr oprite lângă Iași sau se pierduseră în mâinile Tătarilor, ca și boii cumpărați dela negustorii turci din Moldova (6). El găsi aici în față-i Turci cu câțiva Pași și călăreții Hanului, trecuți cu toții pe trei poduri, din pontoanele ce se duceau în bagajele Vizirului. Tătarii căpătaseră, în adevăr, încredere (7), încă de când Șeremetev înaintă pe malul stâng al Nistrului, «pentru iarbă», și, într'o luptă dela sfârșitul lui Iunie, ei înconjuraseră pe Cazacii Donului și pe Moldovenii polcovnicului Gligoraș Ivanenco, acel «om foarte viteaz», și-l răniseră, prinzând pe stegarul lui (8), alt Român plecat după faimă și pradă, Iene Munteanul, împreună cu «vreo sută

(1) Neculce, p. 320.

(2) Greceanu, p. 205.

(3) *Doc. Brâncoveanu*, p. 87.

(4) Scrisori ale lui, în *Acte și fragmente*, I, pp. 320—1; *Doc. Brâncoveanu*, p. 87.

(5) La Cantemir, *Ist. Imperiului Otoman*, trad. Hodoș: Bârseni. Un astfel de sat nu există. Pentru însemnătatea militară a vadului Sărății, Iorga, *Istoria armatei române*, I, pp. 219—20. La Greceanu: «Gârlele Vlădicăi, în lunca Prutului» pentru pozițiile dela 8; p. 206. V. mai departe.

(6) Neculce; N. Costin, pp. 104—5.

(7) V. și Hurmuzaki, VI, p. 101.

(8) Ivanenco se luptă apoi cu Tătarii Crimeei, cari năvăliseră în Rusia la 1713; el avea cu dânsul pe Tanțschi și câțiva oameni de rând ce se uniseră cu ei; Neculce, p. 345.

de tovaroși dela steagul lui»; Dimitrie Vodă eră încă în Iași când se aduseră spre îngropare acești Români căzuți sub steag creștin pentru desrobirea țerii lor (1). Când corpurile lui Janus și lui Șeremetev porniră mai iute, călăreții ușori ai dușmanului treceau des, pentru pradă, «înnot, călări, sprinteni, numai cu cămeșile și desculți» (2).

Janus n'avea cu dânsul, — după ce se luase cea mai bună cavalerie la Brăila, după ce se trimesese Chigheciu la Bursuci și se lăsase la Iași un Hâncul («Gângaul») cu 3—400 Ruși (3), cu 180 de Cazaci și Seimenii târgului, — decât un număr destul de mic de trupe rusești — 4.000 de oameni — și de Moldoveni de cei cari stătuseră și mai înainte în slujba Țarului. El ceru, la vederea vrăjmașilor ce treceau grabnic râul, ajutorul lui Petru, care eră găzduit atunci «în gura Pruteșului, la casele Banului». Porunca împărătească de a se retrage i-o aduse un Moldovean (4); în ziua, avangarda lui Janus, retrăgându-se 'n careu, eră la Pruteș. Pentru a opri pe năvălitori, ieși acum la harță Dimitrie Vodă însuș, pe lângă 4.000 de Ruși și o seamă de Cazaci dela Nipru și dela Don. «Oastea de strânsură» a Domnului (5) se împotrivi un timp, la Gârla Vlădicăi (6), cât fu vorba de «a-și da palme și a se hărăți». Dar, ca unii ce «nu avusesse oaste de demult», scrie cu jale Neculce, Românii, cari erau numai 2.000 (7) și nu puteau fi susținuți de trupe împărătești solide, trebuiră să se dea înapoi spre tabăra cea mare, în fața iurușului călărimii alese a Spahiilor și mulțimii Tătarilor, ca și în fața focului de puști și tunuri. Cronicarul de opoziție, Nicolae Costin, spune singur de fugărirea slujitorilor la vale și de căderea multora în râpa adâncă unde sulițele tătarești le dădeau moartea; el amintește de împușcarea lui Baltag pârcălabul și de prinderea căpitanului de Lipcani, care, ca Musulman, fu decapitat (8). De acum înainte ai lui Cantemir se mulțumiră a lovi pe Tătarii (9)

(1) N. Costin, p. 103.

(2) *Ibid.*, p. 104.

(3) N. Costin, p. 105; Neculce, p. 325. La a-și duce Doamna la Camenița, ori la Hotin nu se învoise Vodă.

(4) Cantemir, *Ist. Imperiului Otoman*, p. 791.

(5) Cantemir ar fi avut după la Motraye 6—7.000 de oameni (II, p. 14). Călătorul acesta afirmă că Moldovenii duceau provizii Turcilor; *ibid.*, p. 15.

(6) N. Costin, p. 106.

(7) Despre ceilalți, N. Costin (p. 106) adaugă, batjocuritor și aici, că se răspândiseră la jaf, «tălhuind pe la prisăcile oamenilor».

(8) P. 106.

(9) Tătarii erau sub Mohammed Ghirai, fiul Hanului și sub Hanul însuș; Hurmuzaki, VI, pp. 86—7.

ce se duceau în cete pe la Huși ca să prade Moldova, pe care o poruncă formală a Vizirului o hotărîse haină, deci bună de jăfuit.

Situația eră deosebit de grea pentru Țar, care, neținând seamă de sfaturile lui Cantemir (1), nu luase măsuri de siguranță și acum nu primiă știri dela infanteria lui, rămasă tocmai la Movila-Răbâii. Neculce asigură că în această clipă de spaimă Impăratul ce răvnise la Țarigrad și se crezuse stăpân asupra tuturor pravoslavnicilor din Impărăția turcească, l-ar fi întreat pe dânsul, bietul sfetnic fără voință al unei Domnii trecătoare, dacă nu l-ar putea scoate «cu două sute de draguni și cu o sută de Moldoveni», împreună cu Impărăteasa, — «că va putea merge călare», — în Ungaria, rămânând ca Șeremetev să se descurce cu Turcii pe răspunderea și cu primejdia lui. «Măria Sa este Impărat, și este un lucru foarte cu grijă, să nu cadă la vreo primejdie», fu răspunsul. Astfel se hotărî retragerea la Stănilești unde, după multe pierderi, și a unui general (2), se ajunse în zorii zilei la 9/20 Iulie, făcându-se în aceeaș clipă și unirea cu pedestrii, cari se aflau sub comanda generalului Repnin. În chiotele Tătarilor năvălitori, cari smulseră provizii, bani, care, călărimea lui Petru cel Mare intră pripit în lagărul închis, în «părcanele» infanteriei, ca să aștepte aici, într'o înceată retragere spre Prut, hotărîrea sortii. De pe Movila-Răbâii, a doua zi, tunurile turcești începură să fulgere asupra dușmanului (3).

Foc aveau destul și ostașii Țarului. Grenadirii lor erau superiori puținilor purtători de *cumbarale* în rândurile Turcilor. Cinci tunuri fură cucerite dela Vizir. Turcii pedepsiră nemilostiv pe Moldovenii cari n'avuseră timp să fie cuprinși în pătratul carelor apărătoare; ei fură luați în sulii, până li se făcù loc să se poată strecură prin coasta taberei. Totuș până la sfârșit ai noștri aduseră servicii însemnate Rușilor, cari îi întrebuițau pentru a curăți terenul de dușmanii ce trăgeau în tiraliori prin mărăcini. Jertfa lor eră cu atât mai mare, cu cât cei ce cădeau în mânilor Turcilor erau îndată decapitați, ca haini (4). Numai spre seară se dădù loc în lăuntru acestor ostași oboșiți, cari acum «ședeau acolo, în mijlocul obuzului; ca cum ar ședeà la casele lor, așa nu aveau nici o grijă». A doua

(1) V. și povestirea unui ofițer din tabără despre aceste sfaturi, în *Acte și fragmente*, I, p. 98, no. 2.

(2) N. Costin, pp. 106—7.

(3) Hurmuzaki, VI, p. 95.

(4) Rapoarte austriace din Constantinopol, Hurmuzaki, VI, pp. 108, 115.

zi ei știură să aducă apă din Prut Rușilor ce pieriau de sete; «le duceam cirezi de vite multe», adauge Neculce (1); doar dacă, la urmă, ca răsplată, ei se învredniciră de o parte din lucrurile pe cari Rușii trebuiră să le părăsească (2). Singur Domnul se chinuia la gândul că soția lui e în primejdie departe, și ar fi vrut bucuros să alerge în haine turcești acolo, împreună cu singurul credincios care se arătă gata să-l întovărășească, căpitanul Brahă din Borole (3). El sfătuiă pe Petru să încerce aici acea nimicire a Ienicerilor cari, sub ochii lui, dăduse Austriecilor marea biruință dela Zenta. Și generalul Weidemann propunea să se lase Moldovenilor și Cazacilor grija apărării *obuzului* «în coadă», pe când frontul, împuternicit, ar lovi meterezele Turcilor, căutând în această mișcare biruința; el căpătă sarcina de a-și aduce proiectul la îndeplinire, dar căzù în asalt, la 10/21.

Acum abiă, după ce văzuse că Rușii flămânzi mai sunt în stare a încercă ofensiva, răspunse Vizirul, a doua zi, prin Cerchez-Mehmed Pașa, la ofertele în scris ale lui Șeremetev (4). În negociații ar fi îndrăznit delegații Țarului, Șafirov (5), Sava și Șeremetev cel tânăr, să ceară Dunărea ca hotar, ca despăgubire pentru prăzile Tătarilor: ei și-au căutat numai cele 30.000 de cojoace pe an, de mult uitate de Ruși, răspunse răsând Vizirul. Toate sfaturile lui Cantemir, care vedeă cu ochii ruina vieții sale, nu folosiră pentru a împiedecă pacea. Turcii îl cereau, iar Rușii spuneau că n'ar fi la dâșii, ci ar fi fugit de mult (6), poate la vechii lui stăpâni: de fapt Domnia lui dela Dumnezeu, autocrația lui dela Țarul (7) stăteau ascunse într'o butcă împărătească, de cele cu două roate, în seama lui Neculce și a doi copii de casă. Trei zile avù el acest adăpost, până se încheie tratatul și ceaușii de întovărășire puseră în mișcare această biată oaste, care, fără să fi fost prinsă, eră dusă în drum ca robii. Abiă la Movila-Răbâii i

(1) P. 329. Sacul cu făină se vindeă încă la început 10 ughi, pânea 12 bani (N. Costin, p. 104).

(2) *Acte și fragmente*, I, p. 99.

(3) Neculce, p. 325.

(4) Despre aceste oferte *în scris* v. firmanul către Brâncoveanu, *Acte și fragmente*, I, pp. 322—3; Hurmuzaki, VI (mai multe forme); IX, pp. 457, 458—9.

(5) El ar fi cumpărat pe Turci; *ibid.*, VI, p. 109.

(6) V. și *ibid.*, *Supl.* I¹, p. 400, no. DXCVIII; p. 405.

(7) După un raport al rezidentului prusian la Petersburg l-ar fi jignit termenul de «subditus» din tratat (*Acte și fragmente*, I, p. 324, no. 3).

se dădù drumul și se putù arătà în lume. În tot lungul drumului avù însă durerea de a vedeà pe Tătari ducându-și miile de Moldoveni prinși (1), iar, când cei ce-l încunjurau cercau să-i scape, periau de slăbiciunea cailor ori erau opriți cu sila de Ruși de a sări în ajutorul «părinților, femeilor și feciorilor». Totuș lângă Movila-Răbâii chiar ei izbutiră să scape pe mulți (2).

La Iași venise numai un slab «ceambur» de Tătari, care prinse, între alții, pe căpitanul Tudosie Ciohoranul, pe care apoi alți Români îl liberară. Ei prădară în Tătărăși și pe șesul Bahluiului, fără a putea să atace Curtea ori să iea cele vreo 3.000 de care cu provizii rusești pe cari Cazacii de Don și alte trupe le păziau în mahalaua Broștenilor (3). Cantemir putù să vie astfel în oraș, cu 200 de dragoni, ca să-și iea Doamna. Ba fostul Domn, care se îngriji a luà cu sine «toiagul de argint al țării», putù să stea două zile pentru pregătiri și să hotărască soarta celor câțiva negustori turci ce se mai aflau acolo. Plecă la 16 Iulie st. v. Pe la Popricani și Zagaranca el ajunsese apoi iarăș la oastea suveranului său, dela care erà să atârne de acum înainte în toate. Văzù cum Muscalii, mergând pe la Ștefănești spre Movilău, prădau totul în cale. Înainte de a trece Nistrul, Moldovenii, supt Ivanenco și Tanțchi, avură o ultimă mică izbândă asupra Tătarilor, dintre cari câțiva fură spânzurați pe țărmul apei de hotar.

Locul de adăpost al fostului Domn fu Harcovul, iar Toma Cantacuzino —, lăsând pe Rönne, care trecù prin Cernăuți la Hotin —, se opoși, după ce se întoarse din Brașov (4), unde fugise întâiu, în vechiul cuib căzăcesc al Pereiaslavului (5). Dintre ostașii lui, unii fură luați de Adam Sieniawski în serviciul Poloniei (6). În țară, Ivan Căpitanul cu un Agă și un anume Tălăbăscul aveau tabere de pribegi la mănăstirea Dumbrăvița din Putna, Lupu Costachi stătea la Bur-

(1) Pentru prădarea de Tătari a Hușului, cu episcopie cu tot, v. Melchisedec, *Cron. Hușilor*, I, pp. 180—1.

(2) N. Costin, p. 109.

(3) N. *Ibid.*; Hurmuzaki, VI, pp. 104—5.

(4) V. un raport al lui despre lupta dela Prut, *ibid.*, p. 89, no. XLIX.

(5) Neculce; cf. Giurescu și Dobrescu, p. 211, nota 1: Amiras, p. 70, nota 1.

(6) Neculce, pp. 334—5. Pentru un Cărjă ajuns în serviciul lui Șeremetev, *ibid.*, p. 346. Pentru polcovnicul Ilie Abăzà, care aveà datorii la «sinior Sava», v. scrisorile lui în *Studii și Doc.*, XVI, p. 105 și urm. El se făcù, după moartea soției, în 1721, monahul Ilarion dela Pecersca (*ibid.*).

suci și prindea iepele Tătarilor, iar Chighecenii se supuseseră Turcilor și-i ajutau (1). Și la Bărboși, în părțile Fălciului, erau bejenari înarmați, cari atacau pe jăfuitori (2). Din Dragomirna, în sfârșit, scriau la 21 Iulie Ion Balș Păharnicul, Adam Luca și Ștefan Stamate (3). A împiedeca însă prada Tătarilor, cari ajunseră până la Botoșani, eră cu neputință.

Astfel se isprăvi marea campanie de eliberare a «pravoslaviei». Petru cel Mare rău informat, și nu numai din vina Domnilor noștri și a agenților lor pe lângă dânsul — căci și Sava Raguzanul (4), pe care Turcii îl cerură la pace ca și pe Cantemir (5), a jucat un mare rol în această întreprindere riscată, — crezuse să poată căpăta repede amândouă țerile noastre, înainte ca Vizirul să fi trecut Dunărea (6), pentru ca pe urmă să negocieze cu acesta, pe care nu-l credeă în stare să poată aduce o adevărată oaste și câștigă o biruință, pe baza, adoptată și la tratatul din Carlovăț, a lui *uti possidetis*. În loc de ce așteptă, el găsi un tânăr Domn «hemeit» de greutatea împrejurărilor, un al doilea Domn pe care o lungă experiență îl învățase că distrugerea Impărăției turcești nu e lucru de o clipă, apoi o țară ruinată, despre care putea ști că *de mai mulți ani* o prăpădesc lăcustele și, în sfârșit, Tătari îndrăzneți, deprinși a tăia toate drumurile și un Vizir care, stăpân pe oști doritoare de a-și răsbună asupra creștinilor și mânat din urmă de patima lui Carol al XII-lea, eră gata, cu toate zăbăvile lui dela început, de o mare luptă hotăritoare. Toate acestea nu puteau duce decât la capitulația mascată dela Stănilești și la escortarea deplorabilă a unei oștiri incapabile de a mai lupta (7).

(1) V. mai sus; N. Costin, pp. 107—8 și Neculce. Când Rönne trecu Siretiul la Măxineni, Ivan se desfăcu de dânsul (N. Costin, p. 108).

(2) N. Costin, p. 109.

(3) Giurescu și Dobrescu, pp. 106—7, no. 331.

(4) V. Ivan Scherlici, *Literatura sârbească în veacul al XVIII-lea* (sârbește), Belgrad, 1909, p. 166, și *Studii și doc.*, XVI, l. c.

(5) V. *Acte și fragmente*, I, p. 323, no. 3.

(6) Nu e de crezut ce spune Jefferyes, trimesul englez pe lângă Carol al XII-lea, că Dimitrie ar fi dat asigurări despre gândul Turcilor de a trimete puterea lor de căpetenie împotriva Azovului (*Acte și fragmente*, I, pp. 321—2). — Kayserling, agentul prusian în Rusia, asigură că Țarul biruitor ar fi avut planuri asupra Ardealului și întregii Ungarii; *ibid.*, p. 328, no. 2.

(7) Praf, bagaje ș. a. fură aruncate în Prut; N. Costin, pp. 108—9.

XI.

Urmările războiului dela Prut pentru țerile noastre.

Prada Moldovei de Tătari a fost grozavă. Galații fură supuși celui mai necruțător jaf, despoindu-se și morții din morminte, cu care prilej fu găsit și aruncat în Dunăre trupul lui Mazeppa, care fusese strămutat la mănăstirea Sfântului Gheorghe. Bârladul «rămase numai pajiste». Bejenarii își părăsiră ascunzătorile lor întărite și umplură lumea cu spaima și nenorocirea lor. În Iași «apucase monarhie» un biet Polon turcit, fost beșleagă la Cantemir, care se creștinase iarăș de hatârul Rușilor și se întorsese acuma la legea Islamului; el își făcea oarecum datoria ca șef al jandarmeriei turcești din țară, și e firesc ca buluc-bașa Seimenilor de oraș, Arapu, să fi stat supt poruncile lui. Trecând însă peste marginile drepturilor sale, «egumenii» și «negustorii», cari aveau oameni la îndemână, îl izgoniră, făcând «cap târgului», în totala lipsă de boieri, pe un Vornic Crâstea. La 21 Iulie el întâmpină pe Turcul care petrecuse pe Țar, Curt-Mehmed, Pașă mazil, care, cu firman ori fără, își luă gazda la Curte, fiind ostași și muzicanți și numindu-se «sotitoriu țării Moldovei». El închise orașul, cu slujitorii «Serdarului» său, Orheianul Ștefan, făcù judecăți, ucigând pe fiul Căpitanului Iancu, pentru o vină față de Turci, puse la popreală pe unii egumeni, stoarse bani din șferturi nouă, ba chiar alcătui un Divan: din Dariae Donici Serdarul, fost polcovnic la Ruși (1), ca Hatman, dintr'un Bazagi-Oglu, Grec, vameș, ca Postelnic (2), din Geani, căruia-i dădù Comisia cea Mare, dintr'un Iordachi Medelnicerul prefăcut în Ușer, din Aga Vasile Adam.

Un guvern *legal* îl dădù Vizirul, care-și pierduse încrederea în Mavrocordat cel tânăr de când acesta fugise peste Dunăre de frica lui Rönne—, înaintea acestuia el plecase și din Brăila la Măcin (3)—, trimetând pe Bechir-Aga în tabăra lui Lupu Costachi, încunjurată de Tătari (4). Lupu eră un om dintr'o bucată, foarte boier în toate și care ar fi cutezat, crede Neculce (5) ca și cronicarul racovițesc, *să amintească Turcilor vechiul «obicei de-și alegeau boierii și*

(1) Neculce, p. 339.

(2) V. și Muste, p. 49. «Intrebă și pe alții să boierească, ce n'au avut pre cine mai boieri».

(3) Axintie, p. 125.

(4) Pentru lupta taberei cu Chigheciu (mai sus, p. 91), v. și Muste, p. 49.

(5) Neculce, p. 339; Muste, p. 49.

țara Domn». După ce fu primit în audiență de Baltagi și de Hanul, acest mare boier cu autoritate porni, întovărășit de acel Agă și de un Iasacgiu, spre Iași, unde intră în cea din urmă zi a lui Iulie, după ce liberase, cu firman, peste 2.000 de robi, cu preț de rescumpărare (1). El sili pe Curt, care ceruse instrucții dela Vizir, să părăsească Iașul fără zăbavă: «negustorii» îi gătiseră în sfârșit «rândul de haine» cerut (2). Numirea lui ca ispravnic de Scaun ca și acest firman de cruțare arată că de-asupra Moldovei se ridicase cruda osândă obștească a Vizirului (3). În curând Antohie Jora fu numit al doilea Caimacam, după recomandăția Lupului, iar unul din capuchehaielele lui Cantemir, Maxud, le mijlociă legăturile cu Turcii. Se pedepsiau aspru toți ceice slujiseră Rușilor, luându-li-se banii și jăfuindu-se averea «bejenarilor», impuși la taxa de doi lei pe cap (4).

Cârmuirea aceasta țină până la 9 Septemvrie, când tus-trei Caimacami fură arestați—după ce plătiseră 12 pungi din cele 60 cerute de Vizir—și trimiseși la Varna în temniță îndelungată și cu primejdie de moarte. Gheorghe Apostol fu numit de Bechir singur Caimacam, până ce Ioan Mavrocordat îndrăzni să-și facă intrarea, dar nu ca Domn, ci numai ca îngrijitor al țerii, ca «epitrop țării Moldovei» pe lângă *Tergimănia* lui, la 26 ale lunii (5). Numai la 25 Septemvrie (6 Octomvrie) (6) fratele său Nicolae, — împotriva boierilor, cari ceruseră prin arz pe Mihaiu Racoviță (7), — eră să capete Domnia, dela Sultan de-a dreptul, dar după scrisori dela Baltagi, care nu se întorsese încă (8)—, venind răpede în Iași pentru a lichidă, în ce priviă pe Moldoveni, aventura suedeză (9).

(1) Pe și mai mulți îi scoase Nicolae Vodă; Axintie Uricarul, p. 132.

(2) Neculce, p. 340; Muste, p. 49.

(3) Muste arată că eră numai un ordin dela Vizir, pe care Hanul nu voi să-l urmeze și pe care, până se întrebă la Poartă, pacea-l sfărâmă; p. 48.

(4) Neculce, p. 340; cf. Muste, p. 50. Totuș Nicolae Mavrocordat primi în Divanul său boieri de ai lui Cantemir, ca Nicolae Costin, Ilie Catargiu, Constantin Ruset, Gheorghită Mitre, Constantin Costachi (*ibid.*, p. 341).

(5) V. și *Acte și fragmente*, I, p. 319, n-rele 2, 3; p. 320, No. 2; Giurescu și Dobrescu, p. 211, No. 334; Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 404; VI, pp. 90—1; IX, pp. 461—2, No. DCXXXVIII.

(6) V. Amiras, p. 61, nota 2; p. 85, nota 1.

(7) Axintie, p. 126. V. și cronică lui Mihaiu Vodă însuș, Muste, p. 49; și Lupu fusese de această părere. Argumentarea în acest sens a cronicarului, p. 50.

(8) *Acte și fragmente*, I, p. 332, No. 2; *Doc. Brâncoveanu*, p. 126, nota 1; Axintie, p. 127: el primi «cucă dela Impăratul», împotriva obiceiului, Vizirul îl urmăria, puindu-l și la popreală, pentru 50 de pungi dintr'un vechiu poelon de bairam (*ibid.*).

(9) El avu mult de lucru și cu dese reclamații ale balgiilor prădați, cătând a scăpa cât mai ușor pe supușii lui; Neculce, p. 341; Muste, p. 51. Cronicarul racovițesc îl

XII.

Nicolae Mavrocordat și Brâncoveanu în a doua Domnie și greutățile cu „musafirii“.

Încă din August 1711, Carà-Mehmed, noul Pașă de Bender, primi porunca de a duce pe Carol al XII-lea prin Polonia, așa cum se învoise și Țarul prin tratatul dela vadul Hușilor. Amândouă țerile trimeseră provizii: Muntenii, cari aveau și drumurile de dres, 700 de care, iar Moldovenii, după sărăcia țerii lor prădate, abiă 100 (1). Zahe-reaua stătù la Zagarancea dela 12 August până la 23 Noemvrie, când ea fu așezată în mânăstirea Bârnovei lângă Iași și împărțită, în stare rea, putrezită, Cazacilor Regelui. Provizia pentru drum cuprindeă întreagă 40.000 de chile de grâu, 20.000 de făină, 10.000 de oi și 3.000 de boi, cu 1.500 de căruțe (2); Brâncoveanu dădù, din 30.000 de obroace de făină și 50.000 de obroace de orz,— afară de 250 de care cu patru boi și 500 de salahori pentru calea Craiului,—ce i se cereau, câte 7.000 de obroace de amândouă felurile și 250 de care luate de «pe la căpităanii», Vizirul iertând pe urmă jumătate din cerere. Zece steaguri de Cazaci, sub Neagul, Marele Căpitan, merseră însă împreună cu Gheorghe Mareș, Vel Căpitan de Margine, cu Clucerul Afenduli și Antonie Cromida Comisul, alt Grec de încredere (3). Eră vădit că «Șvedul» «își batjocuriă de Turci», nevrând să plece, în credința că, mai curând ori mai târziu, pacea cu Muscalii, cari cu greu ar fi dat Azovul, se va rupe. Că va fi iarăș răsboiu, aceasta o bănuia în August un sfetnic al lui Brâncoveanu, care se pare a nu fi altul decât cumintele Stolnic Constantin (4).

Vizirul fu mazilit pe urma intrigilor suedeze și Chehaiaua lui plătise cu capul, când, după o lungă zăbavă, pentru supravegherea dușmanului ca și de frica stăpânului, ei se înfățișară, în sfârșit, toamna

acuză că, împotriva firmanului, «pentru nime nu va să se puie»: ar fi urmat într'aceasta sfatul lui Ramadan.

(1) N. Costin, p. 115; Afenduli, p. 56 și urm.; *Acte și fragmente*, I, p. 329, No. 1; Hurmuzaki, VI, p. 90.

(2) Hurmuzaki, VI, p. 121.

(3) Greceanu, p. 211. O deputație de boieri merse în Iunie la Reni și cerù Vizirului ușura-rea țerii; doi din delegați, Constantin Știrbeiu și Radu Goleșcu, se duseră și până la Constantinopol; *ibid.*; cf. pp. 218, 220. Pentru despăgubirea Turcilor din Brăila, *ibid.*, pp. 213—4.

(4) *Acte și fragmente*, I, pp. 326—7.

târziu, la Constantinopol. Înainte de această «satisfacție» pentru încheierea păcii și pentru jignirile aduse cu syonul pentru plecare, Carol al XII-lea nu voia să arăte în ce condiții ar consimți să se miște. Brâncoveanu asigură în Septemvrie—, când, după 500 de pungi luate în patru luni, i se mai cereau 50 pentru «învârtejirea» oștilor, sumă pe care o luă din averea sa (1),—că doar în trei luni de zile să se poată hotărî Muscalii a da Azovul și celelalte cetăți prevăzute în pace (2). În Octomvrie însă tot el dădea veste că oștile turcești se pot împrăști, căci Azovul e predat și Ieni-Calè dărâmată (3), pentru ca îndată să puie lucrul iarăș la îndoeală (4). Pentru noua campanie mai trebui să plătească 70 de pungi, din cele o sută cari se pretindeau dela el (5). Se adăogiră 20 altele pentru pod, 25.000 de chile de făină, 50.000 de «orz, unt, sare, sfoară», 400 de cai, 600 de care (6).

Cea dintâi grijă a lui Nicolae Mavrocordat (7), care știa că Hanul fusese chemat dela Căușani la Poartă pentru a se luă înțelegere cu privire la o nouă expediție împotriva Rușilor, fu să intre în bunele grații ale regelui Suediei, primit iarăș ca oaspete cu tain, liber să-și aibă legăturile politice cu oricine; el se arată gata să ajute chiar pe vechiul dușman Potocki, necum pe colonelul de Cazaci Urbanovici (8). Dar gândul lui eră totuș să scoată pe Polonii Regelui, așezați, după un războiu în care jucaseră rolul de privitori dincolo de Prut, între Orheiu, Soroca și Hotin (9); aveă și firman pentru înlăturarea acestor stricători de țară, pe cari se făcea deocamdată a-i curteni, precum, pe de altă parte, îngăduia încă pe Geaun Mârzacul și pe Studinski în satele date de Han, ca din pământul lui. Carol al XII-lea porunciă fără cruțare pentru Moldova prădată: după instrucții din cancelaria lui, Polonii, Cazacii, ba chiar și Lipcanii, toți supt Grudzinski, se întinseră pe iarnă până la Roman, luând provizii, ba chiar «ustava», noul bir nelegal de un leu pe

(1) Greceanu, pp. 215—6. Vizirul plecă dela Reni la 29 Septemvrie; *ibid.*

(2) *Acte și fragmente*, I, pp. 329—31.

(3) *Ibid.*, pp. 333—4.

(4) În Noemvrie Domnul muntean credeă tratatul adus la îndeplinire; *ibid.*, p. 335.

(5) Greceanu, pp. 220—1.

(6) *Ibid.*, p. 221.

(7) Plecase dela Poartă la 10 Octomvrie, *grăbit de Turci* (Axintie, p. 129). Se ferise de a întâlni pe Vizir (*ibid.*). Dar primi dela el, în drum, caftanul. Intrarea în Iași o face la 8 Noemvrie, de Sf. Arhangheli (*ibid.*, p. 131).

(8) Scrisoare din Iași, 19 Decemvrie st. v., în Hurmuzaki, IX, pp. 463—4, No. DCXLI.

(9) Axintie, p. 130.

fiecare ființă vie: Urbanovici și Soltyk jigniră chiar pe Domn, care își apără supușii (1). Căpitani poloni dădeau pașapoarte negustorilor ca în locuri fără stăpân. În zădar arătă Vodă că Polonia au voie să ia numai proviziile lăsate de Turci; niciodată nu se plăti despăgubirea făgăduită. Un rezident al Regelui, Adam de Briant, se așeză la Iași, și el avu să audă destule despre Paștile făcute de Poloni cu găinile sătenilor, despre prăzi, bătăi, violuri, despre oprirea birurilor și fuga țaranilor. Cu toate nouăle porunci dela Poartă către noul Pașă de Bender, Ismail, numai în primăvară oaspeții cei răi plecară, pentru a prădă pe partizanii Regelui August, începând cu moșia polcovnicului Constantin Turculeț (2). Doar dacă Domnul putu înlătură pe Tătarii păstori cari răsbătuseră cu vitele, departe peste hotarul Bugeacului, și până la Iași (3). Un alaiu-beiu, colonel, din Camenița eră însă cât pe aci să se poată statornici în Soroca (4).

Altădată însă, Mavrocordat se gândi la puterea Regelui și la slăbiciunea sa și se rugă de Briant să stărue pentru a-l scăpă, pe el și pe ai lui, de moartea grozavă a celor pârțiți de Suedezi; atunci cuteză să strige, în buna sa latinească, îmbrăcând însă un sentiment urit: «Pereat Moldavia, dummodo clementia Serenissimi Regis gaudere possim!». Se jură că n'a trimes pe nimeni cu vreun raport defavorabil musafirilor, la Poartă. Suedezii i se păreau oameni de toată încrederea, și ar fi vrut să aibă a face cu ei, dar nu cu Polonia. De hatărul Regelui ar fi transmis, nu numai corespondența suedeză, ci și a lui Jefferyes, rezidentul englez, care trecu pe la Iași, făcând această cerere, la Bender. Rugă pe Potocki să nu-l mai clevească. Pe boierii cari s'au fost hotărît să se apere singuri împotriva soldaților prădalnici, e gata a-i pedepsi (5).

În Aprilie însă, când veni ră ordinele de plecare, Vodă nu mai voi să audă nimic și nu consimți măcar a-și trimete delegații pentru

(1) Hurmuzaki, IX, p. 465 și urm. El pretindea că s'a înțeles pentru iernatecul la Hotin cu Macri, starostele de Cernăuți; *ibid.*, p. 468. Cronicarul lui Mihaiu Racoviță învinuște pe Domn pentru că n'a urmat sfatul boierilor spre a închide pe toți străinii în Iași, ca supt Cantemir; Muste, p. 51.

(2) Axintie, p. 133 și urm.

(3) Acelaș, p. 132.

(4) Acelaș, p. 138.

(5) Că Mavrocordat ar fi cerut, pe când Hanul eră încă la Isaccea, un ajutor de Tătari, fie și plătiți și hrăniți din Bugeac, precum scrie acest Stolnic Turcul, ofițer rusesc—Amiras, p. 72, nota—nu e, cred, de admis.

a face la Roman o cercetare cu trimesul regal, Duvall (1). Nici cai și trăsuri nu vrea să smulgă dela «bieții țărani, aduși în sapă de lemn», și mai ales «în vremea când începe lucrul câmpului», pentru a duce provizii la Bender, cum cerea Duvall, a cărui cercetare se dovediă încărcată de cereri nouă (2). Dacă urmă cu scrisorile-i pompos redactate latinește către miniștrii lui Carol al XII-lea, el făcù o primire strălucită, la 8 Septemvrie, lui Chomentowski, Palatinul de Mazovia, solul cel mare al Regelui August la Poartă, legând cu dânsul «voroavă» de «mare politică» și petrecându-l însuș afară din oraș (3).

Dar în luna următoare Sultanul însuș se îndreptă cu mânie, la audiență, împotriva unui nou sol rusesc și-l muștră pentru călcările de pace ale Țarului, cari se dovediseră acum prin cercetarea făcută de trimeșii turci și tătari. Răsboiul eră declarat, și ostatecii fură duși public la Cele-Șapte-Turnuri. Eră vorba de o mare expediție împărătească în primăvară. Un nou Vizir, Abaza-Soliman, trebuiă să se îngrijească de strângerea oștilor. Indată Polonii Regelui se așezară «la Hotin, la Cernăuți, la Suceava, la Câmpulung, la Neamț, la Bălțătești, la Piatra», ba până la Bacău. Tot odată dela Brâncoveanu se cerură 30 de pungi din haraciu, cheresteaua pentru pod, 3.000 de care «pentru oaste» (4).

Indărătnicia lui Carol al XII-lea în a cere cât nu puteau să dea Turcii în materie de bani îi făcù mai mult rău decât toți dușmanii săi la olaltă. Se hotărî atunci trimeterea lui cu orice preț. Mavrocordat fu orânduit să aștepte la Țuțora. O scrisoare personală a Sultanului nu folosì încă. Atunci se cerù dela Muftiu o fetvă pentru musafirii nerecunoscători, oricine ar fi ei. Marele Imbrohor și un Ceauș-Bașa plecară la Tighinea, cu porunci hotăritoare.

Când se începù acolo *asediul* Varniței, regele și ai lui se ținură

(1) Hurmuzaki, IX, pp. 487—8.

(2) În Iunie se ceruseră dela Brâncoveanu pentru drumul Regelui «500 de care cu boi și 200 de căruțe cu cai»; Hurmuzaki, VI, p. 129, no. LXV. Intocmai așa ca în scrisoare spune Cronica oficială a Greceanului, p. 225. Gligorie Comisul și Sguromali Căpitanul aduseră aceste care și căruțe; *ibid.*, «Făina veche, plouată, umedă și stricată» trebui să o cumpere țara înapoi dela Chilia, în sumă de 50.000 de chile (scăzute apoi pe jumătate), cu 55 aspri una; *ibid.*, p. 226.—În Septemvrie trec prin Iași, cu nume schimbat, generalul Eosander și secretarul Brunel; Hurmuzaki, IX, p. 496.

(3) Axintie, pp. 139—40. Unii Poloni credeau că pe acel timp Nicolae Vodă, autorizat de Turci, dă pe Polonii din țară în mâna comandanților dela hotare în numele lui August; Amiras, p. 77.

(4) Greceanu, p. 232.

cu proviziile pe cari le aduceau cu carele Moldovenii din prejur și pe cari, supt ochii îngăduitori ai Turco-Tătarilor, se făceau a-i prinde și prădă Suedezii, cu Carol al XII-lea însuș în frunte. In acelaș timp însă, Mavrocordat căpătă voia de a izgoni pe soldați dela iernatec; Pașa din Bender dădeă voie să se întrebuinteze orice mijloace, și ele nu fură cruțate în adevăr. S'a arătat aiurea cu câtă bucurie acești costisitori străini fură scoși în sfârșit din hotarele Moldovei (1). Împotriva lor fuseseră trimiși Antohie Jora cu Jicnicerul Iamandi, cu Banul Ioan Balș și cu Gheorghiiță, întors acum în țară; ei aveau cu dânșii pe Seimenii de Curte, pe aceia ai Hatmanului și ai Agăi, pe catane, pe călărași și pe ostașii cu cari, în aceste timpuri grele, Mavrocordat găsiseră cu cale a se încunjura pentru siguranța sa, «steagul» de Sârbi; ba, pentru a crește această mică oștire, acest Domn de alt neam care știă obiceiurile țerii ceru dela boieri și mănăstiri, ca în vremurile de neatărnare răsboinică, o «seamă de oameni». Se porunciă și locuitorilor, după aceeaș veche rândueală ostășească, «să aibă a sări toți, cine cu ce arme ar aveă». Hatmanul însuș trebui să plece din Iași — unde Suedezii erau puși supt pază acum (2) — cu «tobe și trâmbițe».

Polonii aveau ordin dela Tighinea să nu se dea; așezați mai ales în Cernăuți, ei încunjuraseră cu «vărțile» lor pe starostele moldovenesc, Gavril Miclescu. La Prigoreni, lângă Iași, satul lui Neculcea, ei stătură în fața călărașilor țărani ai Moldovei, cari voiau să le aprindă casele 'n cap (3). Un ofițer suedez veni la Botoșani să negocieze formal cu Turcii și cu Hatmanul. Dar la o luptă nu se ajunsese totuș. Cei dintâi se supuseră Moldovenii din serviciul regal, apoi Lipcanii, cari, ca Musulmani, se temeau de pedeapsa trădătorilor; Polonii fură trecuți peste hotar; cei în port «șvezesc» duși la Iași de beșlii. Jora alergă la Toporăuți pentru a grăbi ieșirea soldaților lui Potocki (4). În Ținutul Bacăului, Rusetestii, Manolachi și Ștefan, luară asupra lor izgonirea prădătorilor cari amenințaseră să-i ardă în casă. Din Câmpulung se scoaseră 60 de oameni de ai

(1) V. aceste «Anale», p. 21.

(2) V. știrile pe cari le dă despre acest «calabalac mic» August Quennerstedt, în *Katabaliken vid Bender*, Lund 1910.

(3) Neculce, p. 343.

(4) Axentie, l. c. Potocki însuș merse la Brăila, unde eră ținut mai mult ca prizonier de Stat al Turcilor. Pentru plecarea lui; a lui Wiszniewiecki; a starostelui de Rawa, în Polonia la 1714, v. Neculce, p. 348.

lui Potocki și din Suceava 90 de infanteriști; vechii soldați români fură iertați, cei noi însă spânzurați (1).

XIII.

Regele Stanislas în Moldova. Plecarea lui Carol al XII-lea.

Tocmai în aceste zile nemeri în Moldova, prin Comănești și Bacău (2), regele Stanislas, care pornise dela Marea Baltică în nădejdea că va putea să iea parte la marele războiu împotriva Rușilor și a lui August, pe care i-l vestise ocrotitorul său. Mavrocordat căpătase această veste printr'un Eiub Beiu, trimes al Pașei din Bender, fără a voi s'o creadă. Stanislas trecu prin Ardeal ca simplu ofițer regal suedez, cu numele de Laurențiu Burs, Francez de obârșie și având gradul de colonel; nimeni nu-l recunoscù. Lui Manolachi Ruset i se părù însă ciudat acest Francez care se temeà să iasă la iveală și pe care-l întovărășiau doi alți ofițeri și patru oameni de suită. Il prinse deci, la satul său Mărginenii, și-l aduse, după porunca Domnului, care nu zăbovi, la Iași, lăsând pe colonel în mănăstirea Galata, unde acesta petrecu noaptea. Nici a doua zi necunoscutul nu se învoi să iasă, pentru a se înfățișă Domnului în țara căruia se află, decât după lăsatul serii. Se declară un «colonel nenorocit» și nimic mai mult. Fu așezat la Trei-Ierarhi, în odăile egumenului, și de acolo el se duse la biserica «ungurească» să asculte leturghia. Numai după ce se împărtăși, destăinuì în sfârșit prin secretarul ce-l întovărășia cine erà el în adevăr. După o nouă audiență de noapte, Regele căpătă și o suită românească, alcătuită din Spandoni Căminarul, din Păharnicul Moldovei, din vătaful copiilor de casă, cămărașul de dulceți și cafegiul Curții, pe când căpitanul de catane păzià (3).

Mai multe zile petrecu Craiul Stanislas în Iași, împreună cu Briant rezidentul, cu Smigelski, ginerele lui Potocki, care reclamă «borfele și odoarele» ce-i luaseră Rușii la 1711 din mănăstirea Sucevița (4), cu colonelul Schwerin și câțiva alții. Vestea *calabalăcului* dela Bender venise la Iași, și ofițerii se temeau să nu-i prindă Tătarii. Briant întrebă de soarta stăpânului său și adăugeà cu hotărîre că, «de va

(1) Amiras, pp. 117—8.

(2) Neculce, p. 344.

(3) Cf. și notița lui Désalleurs în aceste *Anale*, XXXII, p. 14; Amiras, p. 86, nota 2.

(4) Cereà 15 pungi, și căpătă 5; Axintie, p. 164.

fi petrecut Craiul ceva sau să fie pierit, lor ce le mai este bună viața». Mavrocordat îi ceruse a nu mai scrie nicăiri și-l amenințase cu «mânia prea puternicului Împărat» încă înainte de a se ști ciudata întâmplare sângeroasă dela Varnița (1); «atârni numai de Dumnezeu și de Măria Sa», fu mândrul răspuns. Mai târziu «varta» se luă dela ușa Suedezilor, cari își aveau încă tainul și erau tratați «fără asprime», păstrându-și și armele. Aceasta putu s'o vadă și un nou Trimes regal, Hyltéén, care veni în Martie la Iași, trimes din Bender tocmai pe vremea «tumultului». Corespondența eră îngăduită și mai departe. Schwerin putu să plece în voie după ce Ahmed-Aga, fratele Pașei Ismail, luă însemnare de toți oaspeții, fără a discuta numele false și naționalitatea închipuită pe care găsiu cu cale s'o declare. Provizii se dădeau și Suedezilor din Orhei și sărăcimii polone rămase la Iași (2).

Numai când Stanislas fu «pofțit» anume la Tighinea și un Agă turcesc, nu un om de rând al Hanului, ca la început, veni la Iași să-l ceară, numai atunci Nicolae Vodă primi să se despartă de stăpânitorul de odinioară al Poloniei pe care nenorocirea-l făcuse a căută un adăpost la această biată Curte a Moldovei. Regele nu se învoi bucuros, dar trebui să se plece înaintea voinței găzduitorilor săi. La pornire, în ziua de 8 Fevruarie stil vechiu (3), Mavrocordat stătù lângă rădvan, despărțindu-se cu complimente latinești, iar Marele Comis, Jicnicerul Iamandi, «doi boierinași de Curte», căpitanul catanelor merseră cu oaspetele până la reședința Serascherului dela Nistru (4). Smigelski rămase la Iași pentru a-l reprezenta, și Regele polon în exil cerea dela influența fraților Mavrocordat voie de a trece la Poartă pentru a se întâlni cu Carol al XII-lea, care, în acest an 1713, uneltia pentru o nouă rupere a relațiilor dintre Turci și Ruși (5).

În acest timp Iașul eră adesea cercetat de ofițerii răsleți, cari plecau spre casă; și Axel Sparre eră printre aceia cari își anunțaseră sosirea (6). Hyltéén plecase la București pentru a încercă un nou

(1) Hurmuzaki, IX, pp. 501—2.

(2) *Ibid.*, p. 503 și urm.

(3) Această zi, și nu 18, a fost Duminecă, precum adaugă cronica; de altfel, la 18 Stanislas ajunsese acum la Bender.

(4) Axintie Uricarul, pp. 152—4.

(5) *Ibid.*, p. 157.

(6) Hurmuzaki, IX, p. 509, no. DCLXV. Cf. Scrisorile lui publicate de d-l Teodor Westrin în *Historisk Tidskrift* pe 1900.

drum de corespondență secretă, prin medicul lui Brâncoveanu, Ferrati, și prin Bussi, care reprezintă pe același la Viena (1). Polonia și Lipcanii se întorseseră acum în părțile Hotinului și Cernăuțului, când vești nouă din Constantinopol înștiințară pe Mavrocordat, în vară, că oștile turcești se vor mișcă iarăși spre Nistru. Hanul cel nou, Caplan, Serascherul Abdî, al Benderului, cinci Pași de clasa întâi, zece de a doua, apoi Asiatici și șapte steaguri de Egipteni, având 150 de tunuri, trebuiau să aducă pe Stanislas, încunjurat de pribegi și de Cazacii lui Orlic, în țara lui pentru a domni din nou dând Turcilor ca răsplată Camenița și Podolia (2). Stanislas sosi la Bender în ziua de 18 (3); încă din Iunie Brâncoveanu știă că se pregătește aducerea Hotinului, ba chiar și a Sorocăi, în stare de raiă (4). Și Domnului muntean i se ceruseră care și salahori, cari merșeră sub Robea căpitanul călărașilor de Râmnic, pe lângă piatră, cărămidă, lemnărie, meșteri de zidit; obișnuitele pungi de bani opriră singure pe Constantin Vodă, care trebuia să-și supra-vegheze însuș oamenii la lucru, — se vorbea de 2.000 —, în reședința lui. «Vă dau acum», scriă el la 11 Iulie, «vestea cea bună că am căpătat» — cu 120.000 de taleri — «numai pentru mine voia de a sta aici în pace, trebuind totuș să trimet acolo o mulțime de muncitori» (5). El așteptă plecarea în curând a oștii spre Țuțora. Din partea lui, Nicolae Vodă pusese pe Constantin Costachi să ajute pe un Pașă la curățirea «de copaci și de plavii» a Prutului dela Galați la Fălciu (6). Brâncoveanului i se ceruseră 30 de pungi pentru lefile dela Bender și 250 de salahori la Prut; Mavrocordat dădu o mie — afară de ce trebuia pentru pod (7).

De fapt, după încheierea păcii cu Muscalii, la 15 (26) Iunie, se trimetea lui Abdî firmanul de plecare. Indată Nicolae Vodă fu pofțit să dea același ajutor pe care Brâncoveanu putea mai ușor să-l afle. La 22 Iulie, Domnul Moldovei, mai sărac, mai bun de sfat și mai

(1) Hurmuzaki, IX, p. 511.

(2) Axintie, pp. 158—9. Neculce vorbește și de un tribut de 50 de «fete mari»! Poarta îi dăduse lui Stanislas pentru a se găti de războiu 150 de pungi; *ibid.*, p. 345.

(3) Cf. Amiras, în *Letopisișe*, III, p. 122; greșit 12 și *Soggiorno*, p. 98 și urm.; Afenduli, p. 72.

(4) *Doc. Brâncoveanu*, p. 92, no. VI.

(5) *Ibid.*, p. 95; cf. Greceanu, p. 239.

(6) Neculce, p. 347. Astfel de ordine se dăduseră și cu câtvă timp înainte; Amiras, p. 79, nota 1.

(7) Greceanu, p. 238.

credincios, ieșiă în tabără; în ultima zi a lunii el mergeă la Zagarancea, unde cu doi ani în urmă tăbăriseră «oștile desrobitoare» și «Impăratul creștin» (1). Ar fi fost vorba încă, scrie cronicarul lui Mihaiu Racoviță, de ocuparea Cameniței, cu ajutorul prezenței celuiilalt Rege (2).

Când să plece însă expediția în folosul lui Stanislas, pe care și Brâncoveanu începuse a o crede cu putință, veni dela Constantinopol, unde se căpătase încredințarea că Rușii nu vor îngădui expediția și că regele August a întărit Camenița (3), porunca de a se trimete Regele înapoi la Bender. El zăbovind, i se dărâmară coriturile, și cel care intrase în această cetate, cu câteva luni în urmă, în bûbuit de tunuri, mergeă acum, ce-i dreptul cu aceleași onoruri, acum zădarnice, supt pază de 700 Rumelioți călări (4), către casa care trebuiă să-i fie ca o temniță (5).

A doua zi, la 20 August, oastea, hrănită până atunci de Moldoveni, porni spre Hotin, și la 28 se începû și lucrul de înnoire a cetății, — Muntenii, la cari se adăuseră încă o mie de salahori și o mie de Cazaci supt Vel Căpitanul lor, Neagu (6), aducând lemnul pe care Moldovenii îl tăiau (7). Aceasta ținû până la Sf. Dumitru, data când încetează pentru Turci campania: în Hotin, unde biserica de căpetenie fu făcută moscheie, iar celelalte două ajunseră magazii de pulbere (8), rămase pârçalabul numai pentru a sluji muhafizului Abdi Pașa, pe care-l încunjurară, toată iarna, pe spatele Moldovei, Pașa de Brusa, beiful din Egipt și salahorii noștri: 100 de Moldoveni și 200 de Munteni. La 11 Noemvrie, după un drum de douăsprezece

(1) Târgul de provizii ce se făcû la Zagarancea eră pe plată bună: «au dat voie [Mavrocordat] oamenilor de țară ca să aducă fieșcare orz, fân, pâne, să vânză fără de nici o sfială; care lucru s'au făcut fără de nici o supărare despre oști, pentru marea dreptate a lui Avdi Pașa și dragostea ce aveă către Nicolae Vodă»; Amiras, Cronică, p. 122.

(2) N. Muste, p. 52. E un contemporan. Cf. *ibid.*, despre clădirea cetății Hotinului: «unde și până astăzi zidesc și întăresc, cu mare scădere țerii».

(3) Neculce, pp. 345—6.

(4) Amiras, Cronică, p. 122.

(5) V. și Scrisorile lui Sparre; unele și în Hurmuzaki, *Supl. I*, pp. 429—30.

(6) Greceanu, p. 243. Pentru provizii, în loc de cele 3.000 de care cerute, veniră corăbii turcești, *șirle*, la Floci; *ibid.* Ele duseră 25.000 de obroace de făină și 25.000 de orz (*ibid.*). Pentru 100 de pungi din tribut, *ibid.*, p. 244. În anul următor, tot pentru Hotin, se luară dela Munteni 10.000 de chile de grâu și 100 de care; *ibid.*, p. 246.

(7) Cf. și scrisoarea lui Brâncoveanu din 25 August 1713, în Hurmuzaki, VI, p. 134, No. LXIX; Amiras, pp. 120—2, 123—4.

(8) *Doc. Brâncoveanu*, pp. 99—100, No. xxv. Cf. Afenduli, la aceste date.

zile, Vodă eră în Scaunul țerii, pe care această uzurpare turcească o despoiasse de o cetate tare și de o vamă bogată, deschizându-se noua raiă, tăiată în 1714 din Ținutul Cernăuților (1), — încă o prăpastie fără fund pentru veniturile țerii (2). Cete de Bosniaci se întorceau prădând pe drumul Focșanilor (3). Abiă după ce Palatinul de Mazovia, Chomentowski, care trecu prin Iași (4), încheie pacea cu Turcii, putu Stanislas, în primăvara anului 1714, să părăsească, trecând prin Ungaria, teritoriul turcesc (5).

Sistemul de stoarcere prin omoruri al lui Gin-Ali Pașa, ginerele împăratesc, pe care cronicarul de Curte al lui Mavrocordat îl găsiă priceput și incoruptibil (6), aduse, prin îndemnarea lui Mihaiu Racoțiță, care, înțeles cu Mihaiu Cantacuzino, cuscrul său, nădăjduiă să capete Țara-Românească, după ce văzuse că Moldova e în mâni ce nu lasă ușor (7), căderea și moartea lui Brâncoveanu. Ștefan Cantacuzino luă Scaunul vărului său. Numai atunci Carol al XII-lea fu silit a plecă, prin Statele Impăratului, spre țara sa, fără să mai aștepte vreun împrumut ori ajutor de drum. În mersuri repezi, cari speriau pe Turcii deprinși cu demnitatea alaiurilor lente, ajunse el, cu capugiul ce-l întovărășiă și mica suită turcească ruptă de oboseală, la Rusciuc, în ziua de 17 Octomvrie st. n. Indată se trecu Dunărea. Nicăiri nu se îngădui Domnului sau boierilor să se înfățișeze grăbitului călător. «Cei ce mergeau înainte la conace dau veste că sosește Craiul, iară cei ce veniau mai pre urmă la conac, ziceau că au trecut Craiul înainte» (8). La 19 Octomvrie eră în Pittești. Axel Sparre, care nădăjduiă, în Iulie, să-și vadă stăpânul la Bender (9), veni să-l afle aici, cu ostașii ce mai rămăseseră la Nistru: din ei se făcură «vreo 15 cete de vreo sută de oameni», cari plecară deosebit, pe alte drumuri.

Se așteptă răspunsul hotărîtor din Viena. În noaptea de 8 spre 9

(1) Neculce, p. 346.

(2) Axintie și celelalte izvoare, în *Chilia și Cetatea-Albă*, p. 246, nota 2. Cf. *Doc. Brâncoveanu*, pp. 99—100; Giurescu și Dobrescu, p. 247 și urm.

(3) Axintie, p. 161. Cf. Neculce, pp. 346—7 pentru prădăciuni și siluri de «fete fecioare și si femei înțelepte» la Botoșani, Bârlad, Iași, Focșani.

(4) Axintie, p. 164.

(5) Fabrice, p. 303.

(6) Axintie, p. 158.

(7) N. Muste, p. 54.

(8) *Ibid.*, p. 52.

(9) *Acte și fragmente*, I, p. 100; Hurmuzaki, *Supl. I*, p. 432.

Noemvrie în sfârșit se despărția de suita suedeză un ofițer «în haină brună și cu perucă de culoare castanie», care luă drumul Câmpulungului (1) și de aici al Brașovului.

Astfel încetă Carol al XII-lea de a mai înrâuri vieața noastră de nevoi, în mijlocul căreia apăruse cu trei ani în urmă, «desmierdat în avere, cheltuitor fără seamă», «simeț» (2), dar mai ales viteaz, — pentru a uimi, ca «domn blagorod și vestit», care, «măcar că a fost căzut din cinstea sa, iară cu inima sa tot se părea a fi nebiruit» (3), pe aceia cari în mare parte uitaseră că și ei înșiși fuseseră pe vremuri viteji mai presus de orice și desprețuitori de moarte (4).

ADAUS DOCUMENTAR

— Două acte din Hurmuzaki, *Supl. I*¹, readuse la o mai bună lectură. —

I.

Bender, 10 novembris 1709.

Magnificus dominus generalis Poniatowski redivit turcica ex legatione. Qui hoc effectit quod Rex Sueciae fecit pactum et amicieiam pro semper. 100 currus armorum, globorum et pulveris, 13 currus pecuniae secum adduxit Regi. Isti omnes currus fuerunt ducti quilibet duobus paribus bovium. Soltan tartaricus fuit in Dubasari 4 hebdomadis, et iam sunt duae hebdomadae quando discessit ad Cerym, ubi se Tartari preparant ad bellum. Auditur inter Suecos quod, cum steterit glacies super aquas, ituri sunt in Ucraniam et Poloniam; cum ipsis 100/m Tartari et 50/m Turcae. Tantum si pro Epiphania ruthena erit firma hyems et constans; si vero hyems inconstans fuerit, tunc Sueci ibi hyemabunt et Turcae ad Iassi ibunt: hoc est 5 Paschae, cum quibus dicuntur esse 12/m. Iste generalis dixit quod nos cum Turcis non bellabimus contra Poloniam, sed Imperator Turciae talem dedit mandatum ut reduceret regem Sueciae ubi voluerit et qua; sed si illos aliquis atticaret, ut se defendant. Magnificus dominus generalis Spar sic declarat in Saxoniam ire per Dubno, et, quaedam persona dum petierat ab illo, si depopulabuntur

(1) *Acte și fragmente*, I, pp. 100—1; Fabrice, p. 340, nota; Westrin, in *Historisk Tidsskrift*, 1900, p. 20 și urm. (după memoriile lui Gierta).

(2) N. Muste, p. 52.

(3) *Ibid.*

(4) Despre Turci, Grăceanu (p. 239) scrie că: «atâta i-au făcut, încât și înșiși ei nu știă ce vor mai face, ci umblă ca niște zăpăciți, strămutând lucrurile lor într'o zi într'un fel, într'alta într'altfel».

bona Poloniae, respondit: «Non, nisi proviantum accipient, sed, si illos aliquis tentaverit, defendent se». Iam ab aliquot hebdomadis congregati sunt exercitus Turciae cum suetico; sunt adhuc Sueci 800; stant ad Dnestrum; valachica vexilla cum Polonis sunt 8. Faciunt 1000 homines; stant in Varnica et in Calfa. Fuit modo obligatio serviendi, et datum est cuilibet per 5 aureos; fuerunt aulici plures, sed fugierunt; Cosaci stant prope Botniae: cum hoc heroy (?) sunt 5. Modo et datum est cuilibet per tres aureos, et isti fugiunt inter rusticos valachicos, abscondunt se et ipsis serviunt.

Superna die, eductus est Hospodar valachicus inde in Turciam, cum uxore et 4 filiis et cum aliquot dominis valachicis, quibus compedes in pedibus posuerunt, pro hoc quod Suecos 400 Moschi ceperunt in Valachia. Imperator Turciae iussit illos accipere et reddere Regi Sueciae ut ipsos iubeat perdere, sed illos noluit recipere et remisit illos ad Imperatorem: non est modo Hospodar in Iassi. Propter hanc fraudem multi domini valachici fugerunt post Dnestrum, ubi aliquis potuit; in Mohilew sunt 12. Dictum fuit pro Hospodar Multaniae quod debuerat habere aliquas factiones cum Moschis; misit Imperator pro ipso: noluit adesse, sed clausit se in Turgowica, in ipsa arce quam aedificavit, et ibi debuit se defendere cum suo exercitu, quorum habet 22/m. Sueci sic narrant quod Imperator misit exercitum expugnare ipsum et quasi iam acceptus fuerit cum duobus filiis.

Auditor etiam quod post mortem Masepae magna est relicta pecunia, quam preterito anno, antequam se vendidit, eduxit per Sorocam ad Ias. M. D. Woynarowski accepit successionem post ipsum, sed amplius dux non vult esse supra istos Cosacos. Apud illum est adhuc D. Horlik et Wotkowinski colonellus. Ex istis pecuniis Rex Sueciae magnam commoditatem habet.

Edificaverunt sibi Sueci omnes domus, precipue officiales generales, sperantes ibi hyemare. Nulli conceditur ex Cosacis et aliis transire per Dnestrum, nisi ad Dubassar et Jahorlikum tartaricum; Cosaci stant omnes simul, timentes se separare; fecerunt sibi foveas, et ibi manent, sed, si illic hyemabunt, promittuntur ipsis hospitia in pagis.

Magnificus Dominus Palatinus Chioviensis speratur huc venturus a Sniatyn, et generalis Stembok, et alter, cum exercitu, qui ituri sunt, per montes aut Hungariam, ad nos.

Transiverunt modo 20 currus Moschorum, qui, cum transiverint Dnestrum, iverunt ad Chiliam cum sobolis et vela. Turcae illis dederunt liberum passum, nisi iura domini acceperunt ab ipsis. Contra Valachos valde irascuntur, quod permiserint Moschos contra Suecos sub Czerniechow.

II.

Demetrius Cantemir, Dei gratia ad vitam Palatinus Terrarum Moldaviae.

Admodum Reverendo metropolitae suczaviensi, episcopis ritus greci, Magnificis dominis, capitaneis, secundis et terciis capitaneis, cuiuslibet generis et universo exercitui omnibusque Aulae ministris terrestribus, et in finibus provinciae manentibus militibus, omnibus terrarum moldaviensium incolis, notum facimus praesenti universali nostro siquidem, adhuc proavis maioribusque nostris ac patribus superviventibus, tam longo temporis spacio sua potentia terribili devastavit gentes nostras hostis Sanctissimae Crucis, specialiter saevitiam suam demonstrando, cum tamen lupum rapacem, innocentis sanguinis christiani sitientissimum, sub pelle ovina abscondissent, initio ditionis terrarum nostrarum sub eius dominium eiusque Prophetae Mahometis, previo iuramento ipsi prescrito, dominus magnificus Bogdam Palatinus, filius Stephani Palatini, plenarius possessor,

circa conditiones pacis tractavit ut terrae moldavienses nulli alio subiacerent tributo praeterquam quotannis 4 mille aureorum, 40 equos, 24 falcones conferrent, quo accepto nullam terris Moldaviae inferret violentiam. Sed infidelis et foedifragus paganus datum non praestitit verbum, dum tot violentas oppressiones ferris Moldaviae intulit, arces, fortalitia demolitus est, alias in deditionem accepit, sicut Tiginium, Kilium, Bialogrodum, Galatium, Timarovam, Soroka, Obluciczam (?) (1), Smailum, cum aliis ditionibus circa Danubium, et tota provincia budziacensi, sepenumero confictis rationibus totum dominium moldavicum a Tartaris devastari permisit et eius incolas, praestantissimos nostros dominos, dignitarios et equestris ordinis homines, in rigidam accepit servitutem, totque filias matronasque pudicissimas pro libidine sua usus est, imo ipsas ac Palatinos aliosque dominos cum domibus suis ad fidem suam paganicam et tyrannicam et tyrannicam per varia tormenta mortisque comminationem attrahere conatus est. Ergo idem ipsum malum in nobis ipsis experti sumus, dum nos tam privatis, quam publicis tributis annihilare satagebat ac varia quotidie augebat tributorum genera, quae vobismet ipsis nota sunt. Quapropter divina misericordia nondum obliviscitur populi sui, siquidem amantem Christi spiritu suo replevit et excitavit Petrum Alexiovitium, totius Russiae Czarum, qui, acceptis invincibilibus armis, monumento crucis scilicet sanctae, opposuit se potestati tyrannicae, ut gentes christianas ex servitute paganorum eliberet.

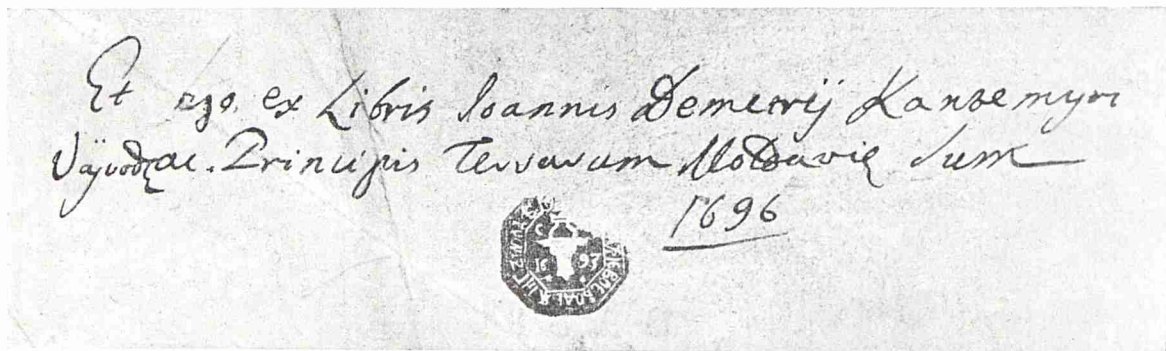
In cuius societatem armorum pleno corde et animo omnibus fortunis nostris iungamus nos, ac properemus necesse est, versus Danubium tendendo, impetui tyrannico eorumque invasionibus occurrendo. Siquidem divina ope quarta iunii stetit ad Benderum exercitus Czareae Maiestatis, decima quinta vero eiusdem mensis versus Danubium, ad pontem quem sanguine nostro ereximus, iam christianus movit exercitus. Quapropter Czarea Eius Maiestas notificavit nobis, sicut et aliis, ut quilibet nomen christiani portans equum conscendat, exercitui Eius Czareae Maiestatis se coniungat; qui autem renuerit, eiusmodi omnibus bona confiscabuntur.

Qui vero universali huic satisfaceret, ille gratiam Czareae Maiestatis super omnia bona sua lucraretur. Siquidem pro decem millibus exercitus de aerario Eius Maiestatis stipendia enumerata sunt et ad manus meas transmissa; ideo castra petenti initio quinque aurei, pro mense autem tres imperiales leonini conferentur. Fortalitia a tyrannis obsessa omnia restituentur, sicut Illius Czarea Maiestas in suis universalibus notificat. Et siquis in posterum partium othomanicarum esse vellet, tam publice quam privatim, eiusmodi excommunicabitur, maledicetur, eiicietur tanquam Iudas a communitate sanctorum, et in perpetuum anathematizetur. Item illius tanquam hostis Czareae Maiestatis confiscabuntur bona, de illisque eiicietur, penaque colli plectetur.

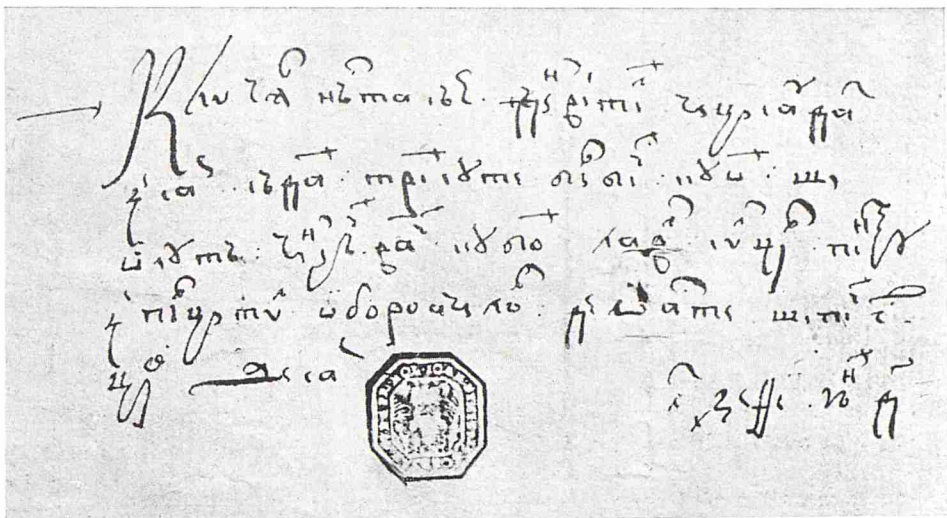
Quapropter, fratres carissimi, hanc omnibus in genere propono informationem ut nemo de hoc dubitet. Qui enim huic universali contrarium se ostendet eiusmodi ingentium calamitatum numerum in caput suum attrahet. Quapropter adiuvante Domino cum exercitu Czareae Maiestatis iungatis vos nostraque vestigia sequimini quanto citius. In quantum autem aliquis illorum in castris pro decima quinta iulii non comparuerit, talis penis suprascriptis punietur. His notitiae omnibus propositis, bonam salutem precor.

DEMETRIUS CANTEMIR, *Dux valachicus*; ELIAS CATARGIUS, *Thesaurarius Magnus*; IORDAKI, *Magnus Cancellarius*; GEORGIUS, *Signifer Magnus*; CONSTANTINUS RUSSETO, *Pocillator Magnus*.

(1) Tialvoliam, Tialnoka, in toate versiunile.

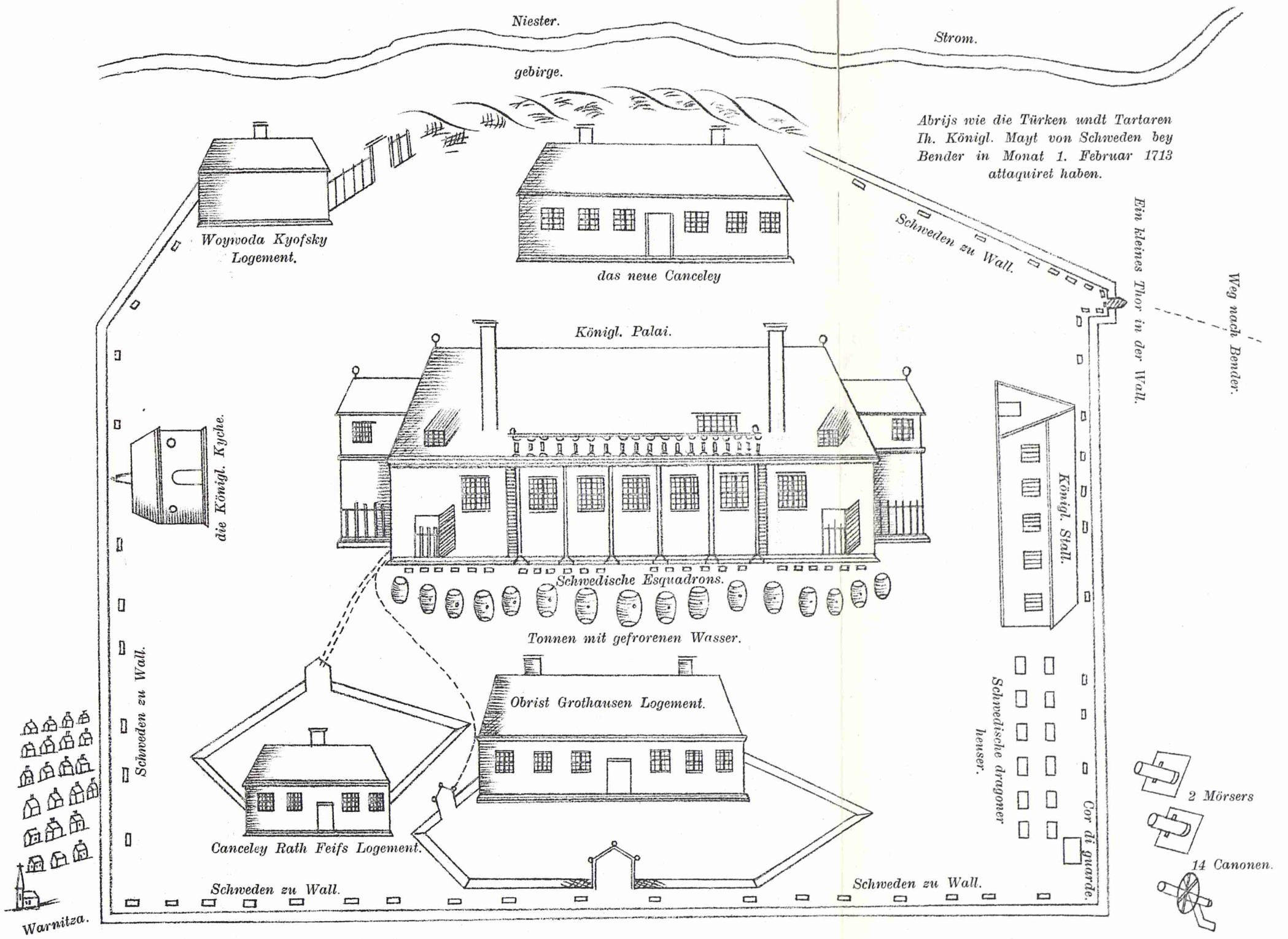


Pe o carte din biblioteca lui Dimitrie Cantemir (Biblioteca Academiei Române).



Poruncă a lui Dimitrie Cantemir pentru provizii (4 Iunie 1711)
 (Biblioteca Academiei Române).

104
 Та гукта потвдануеуе - гукте оице -
 вѣрну вѣліе фисъ мѣ фисъ: фисъ гукта! мѣ
 пофкас: съ паръ мѣ; рѣтѣн: фисъ гукта - гукта
 сѣ фисъ - мѣ. фисъ а нукешнл гукта ла;
 сънкѣтасъ фисъ гукта: мѣ съ мѣ паре съ съ
 съ-гукта гукта фисъ фисъ гукта гукта - нукешнл;
 гукта ла. нѣ апѣн - сѣ сѣ а сѣ сѣ фисъ гукта;
 мѣ - а мѣ фисъ гукта. съ гукта мѣ - а
 гукта фисъ гукта фисъ: съ гукта вѣліе.
 фисъ гукта: фисъ гукта мѣ гукта: мѣ съ фисъ мѣ -
 мѣ фисъ гукта гукта мѣ гукта: съ фисъ гукта
 ѡ мѣ гукта - мѣ съ фисъ: фисъ: мѣ фисъ гукта -
 сѣ гукта фисъ гукта - а гукта - а гукта -
 - фисъ гукта гукта:
 Гукта а гукта - мѣ фисъ: фисъ гукта гукта гукта:



PLANUL LUPTEI DELA VARNIȚA

(după o veche planșă, reproducă în Quennerstedt l. c.)

Analele Academiei Române.

L. B.

Cronica Bohotinului, de <i>Radu Rosetti</i>	1,60
Noțiunea valorii în istorie, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,30
Din Nichita Acominatos Honiatul, traducere a părților privitoare la Istoria Asanizilor, cu introducere și index, de <i>Gheorghe Murnu</i>	1,20
Note genealogice și biografice despre familiile Buhuș și Rosetti, foști proprietari ai moșiei Bohotinul, de <i>Radu Rosetti</i>	—,40
Câteva manuscripte și documente din țară și străinătate relative la istoria Românilor, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Cauzalitatea în succesiune, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,50
Originile partidului național în România, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,20
<i>Tom. XXIX.</i> —Desbaterile Academiei în 1906—7	6.—
• <i>XXIX.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	8.—
Cronica Vascanilor (Județul Suceava), de <i>Radu Rosetti</i>	1,50
Despre originea și transformările clasei stăpânitoare din Moldova, de <i>Radu Rosetti</i>	—,70
Un boier oltean la Karlsbad în 1796—1797: călătoria lui Barbu Știrbei în apus, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Congresul pentru Proprietatea literară și artistică, de <i>A. D.</i> <i>Xenopol</i>	—,20
Câteva fărâme din corespondența lui Alexandru Vodă Ghica, Domn și Caimacam al Terții-Românești, de <i>N. Iorga</i>	—,20
Congresul sociologic din Londra și organizarea militară a școalelor în România, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,30
Despre censura în Moldova. I. Inițierea cenzurii de guvernul provizor rus și funcționarea ei sub acel regim, 1828—1834, de <i>Radu Rosetti</i>	—,40
— II. Censura sub Mihaiu Sturdza, 1834—1849, de <i>Radu Rosetti</i>	1,50
— III. Censura cărților evreești în Moldova sub domniile regula- mentare, de <i>Radu Rosetti</i>	—,60
Neconștiutul în istorie, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,30
Evoluția în istorie, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,30
Tradiția istorică în chestiunea originilor române, de <i>Dimitre Onciul</i> . Două Zamfire, domnițe române din secolul XVI, trecute în Tran- silvania, de <i>Ioan Pușcariu</i>	—,30
Câteva observațiuni asupra îndatoririlor militare ale Cneștilor și boierilor moldoveni în secolii XIV și XV, de <i>I. Bogdan</i>	—,30
Contribuții la istoria Moldovei între anii 1448—1458, de <i>I. Bogdan</i> . Evangelheliile dela Homor și Voroneț din 1473 și 1550, de <i>I. Bogdan</i>	1.—
• <i>XXX.</i> —Desbaterile Academiei în 1907—8	5.—
• <i>XXX.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	6.—
Despre censura în Moldova. IV. Censura sub Grigorie Ghica și des- ființarea ei, de <i>Radu Rosetti</i>	1.—
Cetatea Neamțului dela podul Dâmboviței în Muscel, de <i>I. Pușcariu</i> . Notiță despre monetele lui Petru Mușat, de <i>Nicolae Docan</i>	—,20
1.—	1.—
Lupta între Drăculești și Dănești, de <i>A. D. Xenopol</i>	1.—
Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene (Nicolae Costin, Tudosie Dubău, Vasile Dămian), de <i>Const. Giurescu</i>	—,40
Inscripțiile dela Cetatea-Albă și stăpânirea Moldovei asupra ei, de <i>I. Bogdan</i>	1.—
Documentul Răzenilor din 1484 și organizarea armatei moldovene în sec. XV, de <i>I. Bogdan</i>	1.—
<i>Indice alfabetic al volumelor din Anale pentru 1898—1908</i>	2.—
<i>Tom. XXXI.</i> —Desbaterile Academiei în 1908—9	5.—
• <i>XXXI.</i> — <i>Memoriile Secțiunii Istorice</i>	10.—
Patruzeci și doi de ani de domnie a Regelui Carol I, de <i>D. Sturdza</i> . Un proces de sacrilegiu la 1836 în Moldova, de <i>Radu Rosetti</i>	—,20
—,50	1,60
Letopisețul lui Azarie, de <i>I. Bogdan</i>	1,60
Cum se căutau moșile în Moldova la începutul veacului XIX. Condiția de răfueală a Hatmanului Răducanu Roset cu vechilii lui pe anii 1798—1812, de <i>Radu Rosetti</i>	1,50
Originile asiroid-chaldeene ale greutăților romane, de <i>Mihail C. Sufu</i> . Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupațiunea rusească dela 1806—1812. I. Cauzele războiului. Inceputul ocupației, de <i>Radu</i> <i>Rosetti</i>	—,20
—,20	2.—
Negru Vodă și epoca lui, de <i>Dr. At. M. Marienescu</i>	2.—
—,50	—,30
Criminalitatea în România, după ultimele publicațiuni statistice, de <i>I. Tanoviceanu</i>	—,30
Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812. II. Negotierile diplomatice și operațiunile militare dela 1807—1812. Amănunte relative la ambele țeri, de <i>Radu Rosetti</i>	1,50
—,50	5.—
• <i>XXXVII.</i> —Desbaterile Academiei în 1909—1910	5.—

Analele Academiei Române

	L. B.
<i>Tom. XXXII. — Memoriile Secțiunii Istorice</i>	14,—
Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențe diplomatice străine. I, 1700—1750, de <i>N. Iorga</i>	—,50
Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească dela 1806—1812. III. Amănunte asupra Moldovei dela 1808 la 1812, de <i>Radu Rosetti</i>	1,60
— IV. Amănunte asupra Țerii-Românești dela 1808 la 1812, de <i>Radu Rosetti</i>	2,—
Despre elementele cronologice în documentele românești, de <i>N. Docan</i>	—,50
Partidele politice în Revoluția din 1848 în Principatele Române, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,60
Studii privitoare la numismatica Țerii-Românești. I. Bibliografie și documente, de <i>N. Docan</i>	1,20
Știri despre veacul al XVIII-lea în țările noastre după corespondențe diplomatice străine. II, 1750—1812, de <i>N. Iorga</i>	—,80
Conflictul dintre guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului. I. Înainte de 1 Iunie 1858, de <i>Radu Rosetti</i>	1,60
Marele spătar Ilie Țifescu și omorirea lui Miron și Velișco Costin, de <i>I. Tanoviceanu</i>	—,50
Luptele dela Ogretin și Teișani din zilele de 13 și 14 Septembrie 1602 (7111), de <i>General P. V. Năsturel</i>	—,50
Conflictul dintre guvernul Moldovei și mănăstirea Neamțului. II. După 1 Iunie 1859, de <i>Radu Rosetti</i>	1,50
Din amintirea unui boier Moldovean din jumătatea întâi a veacului XIX, Dimitrie Ghițescu, 1814—1878, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,70
«Doamna lui Ieremia Vodă», de <i>N. Iorga</i>	1,—
Sociologia și socialismul, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,20
Despre metoda în științe și în istorie, de <i>A. D. Xenopol</i>	—,20
Țara Severinului sau Oltenia, de <i>Dr. At. M. Marienescu</i>	—,50
<i>Tom. XXXIII. — Desbaterile Academiei în 1910—1911 (Sub presă)</i>	
» <i>XXXIII. — Memoriile Secțiunii Istorice (Sub presă)</i>	
Francisc Rákóczy al II-lea, înviatorul conștiinței naționale ungu-rești și Români, de <i>N. Iorga</i>	—,40
Un călător italian în Turcia și Moldova în timpul războiului cu Polonia, de <i>N. Iorga</i>	—,30
Două documente privitoare la Revolta boierilor din țara Făgărașului în favoarea lui Mihnea Vodă numit cel Rău 1508—1510, de <i>Ioan Pușcariu</i>	—,20